

Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu ve Uygulamada Karşılaşılan Yaygın Hatalar

Abdulhekim Ağırbaş

<https://orcid.org/0000-0003-3420-6747>

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve
Kırâat İlmî Ana Bilim Dalı, Çankırı, Türkiye

<https://ror.org/011y7xt38>

ahakimag@hotmail.com

Atıf Bilgisi:	Ağırbaş, Abdulhekim. "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu ve Uygulamada Karşılaşılan Yaygın Hatalar". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 39 (Kasım 2024), 215-238. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1551855 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
Geliş Tarihi:	17 Eylül 2024
Kabul Tarihi:	13 Kasım 2024
Yayın Tarihi:	30 Kasım 2024
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Bu makalede Kur'ân tilâvetinde lahn olgusu ve uygulamada karşılaşılan yaygın hatalar ele alınmıştır. Tarihi süreç içerisinde Kur'ân tilâvetinin nasıl olması gerektiği konusunda arz, semâ', eda usulleri çerçevesindeki uygulamaların yanı sıra kırâat ve tecvide ilgili eserler telif edilmiştir. Bu çalışmaların bazılarında Kur'ân tilâvetinde yapılan hatalara da yer verilmiştir. Kur'ân tilâvetinde karşılaşılan hatalara dikkat çekmek ve bunların tashihi amaçlı araştırmamız da bu alana katkı sunma amacı taşımaktadır. Zira okul, üniversite, cami vb. alanlarda Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde karşılaşılan yaygın hatalara dikkat çekilmesi ve bunların tashihi önem arz etmektedir. Bu amaçla makalemizde lahn olgusu, Kur'ân tilâvetinde ilk dönem eserlerde değinilen lahn ve örnekleri yanı sıra günümüzde sıklıkla karşılaşılan yaygın hatalar şeklinde incelenmiştir. Araştırmamızda lahn kavramı içerisinde yer alan Arap dilinin gramer yapısıyla ilgili sorunlar ve bunların tarihsel süreci kapsam dışı tutulmuştur. Çalışmamızda Kur'ân tilâvetinde karşılaşılan lahn olgusunun tanımı ile konunun ilk dönem eserlerden günümüze kadarki çalışmalarda yer aldığı şekliyle lahn-ı celf, lahn-ı haff ayrımı esas alınmıştır. Bu başlıklar altında alt gruplar oluşturularak Kur'ân tilâvetinde ilk dönem eserlerde yer verilen lahn ile günümüzde karşılaşılan hatalar, âyetlerdeki kelimeler üzerinden örneklendirilmiş ve hatanın neden kaynaklandığı izah edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızda konu sistematik bir çerçevede tarama, açıklama, betimleme, karşılaştırma yöntemleriyle ele alınmıştır. Böylece kırâat ilmi açısından lahn konusu değerlendirilerek alana katkı sunulmaya çalışılmış ayrıca sıklıkla karşılaşılan hatalar zikredilerek okuyucuların Kur'ân-ı Kerîm'i usûlüne uygun bir şekilde tilâvetlerine dikkati çekilmiştir. Araştırma sonucunda Kur'ân tilâvetinde lahnin daha çok harflerin mahreç ve sıfatlarıyla ilgili olduğu özellikle de birbirine yakın harflerin telaffuzunda daha çok karşılaşılan bir durum olarak meydana geldiği görülmüştür. Ayrıca lahnin bir kısmının manayı etkilediği bir kısmının ise manayı etkilemediği ancak her iki durumda da bu tür hataları yapmamak için bilgi eksikliğinin, fem-i muhsin kişilerden eğitim almak ve sıkça alıştırma yapmak suretiyle giderilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kırâat, Tilâvet, Lahn, Mahreç, Sıfat.

The Phenomenon of Lahn in Recitation of the Qur'an and Common Errors Encountered in Practice

Abdulhekim Ağırbaş

<https://orcid.org/0000-0003-3420-6747>

Assoc. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, devamına Qur'an Reading and Recitation Science Çankırı, Türkiye

<https://ror.org/011y7xt38>

ahakimag@hotmail.com

Citation:	Ağırbaş, Abdulhekim. "The Phenomenon of Lahn in Recitation of the Qur'an and Common Errors Encountered in Practice". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 39 (November 2024), 215-238. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1551855 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
Date of submission:	17 September 2024
Date of acceptance:	13 November 2024
Date of publication:	30 November 2024
Reviewers:	One Internal & At Least Two External
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: This article discusses the phenomenon of lahn (mistakes in recitation) in Qur'anic recitation and the common mistakes encountered in practice. In the historical process, in addition to the practices within the framework of the methods of offering, sama', and performance, works on qiraat and tajweed have been written on how the recitation of the Qur'an should be. In some of these studies, mistakes made in the recitation of the Qur'an are also included. Our research, which aims to draw attention to the errors encountered in the recitation of the Qur'an and to correct them, aims to contribute to this field. It is important to draw attention to the common mistakes encountered in the recitation of the Holy Qur'an in schools, universities, mosques, etc. and to correct them. For this purpose, in our article, the phenomenon of lahn is analyzed in the form of lahn and its examples mentioned in the early works in the recitation of the Qur'an, as well as common mistakes that are frequently encountered today. In this study, the problems stemming from the grammatical structure of the Arabic language and their historical process, which are included in the concept of lahn, are out of scope for the paper. Instead, the definition of the lahn phenomenon encountered in the recitation of the Qur'an and the distinction between lahn al-jali and lahn al-hafi as it is included in the studies from the first period to the present day are taken as basis. By forming sub-groups under these headings, the errors encountered in the recitation of the Qur'an in the early works and the errors encountered today are exemplified through the words in the verses and the reason for the subject error is tried to be explained. In our study, the subject has been addressed in a systematic framework through literature scanning, explanation, description and comparison methods. Thus, by evaluating the issue of lahn in terms of the science of qiraat, an attempt has been made to contribute to the field, and by mentioning the frequently encountered errors, the attention of the readers to the correct recitation of the Qur'an al-kerim has been drawn. As a result of the research, it was seen that lahn in Qur'anic recitation is mostly related to the letters and their attributes, especially in the pronunciation of letters that are close to each other. It is also concluded that some of the lahn mold the meaning and some do not have any impact on the meaning, but in both cases, in order not to make such mistakes, the lack of knowledge should be eliminated by receiving training from prominent reciters of the Qur'an and practicing frequently.

Keywords: Qur'an, Qiraat, Recitation, Lahn, Mahrech, Adjective.

Giriş

İslâm coğrafyasının sınırlarının genişlemesiyle birlikte -özellikle Arap olmayanların Müslüman olmasıyla- Arap dilinin telaffuzunda olduğu kadar Kur'ân tilâvetinde hata/lahn olgusunda artış olmuştur. Bunun en büyük nedeni telaffuzlarındaki farklılıkla birlikte kendi dillerinden bazı kelimeleri Arapçaya eklemiş olmalarıdır. Arap dil bilimci İbn Fâris'in (öl. 395/1004) belirttiği gibi sözün doğru kullanımından saptırılması olan lahn, Arap dilinin safiyetinin bozulmadığı konuşma dilinde önceleri söz konusu değildi.^[1] Ancak sonraları acemlerin Araplarla etkileşiminin tabii sonucu olarak Arap dili fesahatinden uzak bir telaffuz, kelimelerde ziyâde veya noksanlık, harflerin telaffuzunda hata, hareke ve sükûnda yapılan i'rab hataları, tefhîm-terkîk, ihfâ-izhâr ile idğâm uygulamasındaki hatalar gözlemlenmiştir. Bu hataların endişe verici boyuta ulaşması üzerine daha önce şifahi aktarımla gelen bilgiler Arap dili açısından sarf-nahiv ilmi, kırâat ilminde de daha çok tecvid ilmi başlığı altında pratiği ve teoriği ile kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

Allah Teâlâ tarafından elçileri aracılığıyla insanlara gönderilen ilâhî mesaj, her topluma kendi lisaniyla gönderildiği^[2] gibi Hz. Muhammed'e (s.a.s.) nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm de onun içinde yaşadığı toplumun dili olan Arapça ile indirilmiştir.^[3] Bu nedenle Kur'ân tilâvetinde ortaya çıkan lahn olgusu bir yönüyle de Arap dil gramerinin problematiği kapsamına girmektedir. Ancak lahnin Arap dili edebiyatı boyutu çalışmamızın sınırlarını aşacağı için bu kısma yer verilmeyerek araştırmamız Kur'ân tilâvetindeki lahn olgusu çerçevesinde ele alınacaktır. Bu amaçla çalışmamızda Kur'ân tilâvetinde ortaya çıkan lahn problematiği, kurrânın meseleye bakış açısıyla değerlendirilecektir. Ancak öncesinde Kur'ân tilâvetindeki lahnin tashîf ve i'rab kaynaklı boyutuna kısaca değinilecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'in noktasız ve harekesiz oluşu nedeniyle ilk dönemlerde oluşan i'rab kaynaklı lahn hataları, Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin (öl. 69/688) harekeleme sistemi ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Sonrasında Nasr b. Âsım (öl. 89/708), Yahyâ b. Ya'mer (öl. 129/746), Âsım el-Cahderî (öl. 128/746) birbirine benzeyen harflere noktalama işlemini gerçekleştirmiştir. Hareke ve noktalama işine son şeklini veren Halîl b. Ahmed (öl. 175/791) ise Mushaflara koymuş olduğu işaretlerle tashîf kaynaklı lahn problemlerini çözmeye çalışmıştır.^[4] Böylece Mushaflarda nakt ve i'câm konulmasıyla tashîf ve i'rab kaynaklı lahna bir nebze de olsa çözüm bulunmuştur.

Literatür taramasında Kur'ân tilâvetinde oluşan lahn problematiğinin teori ve pratiğiyle ilgili bazı çalışmaların olduğu tespiti yapılmıştır. Bunlardan Ömer Aslan'ın "Kur'ân Tilâvetinde Tecvîd'in Gerekliliği ve Lahn (Okuyuş Hataları)" adlı çalışmasında daha çok tecvid ilminin gerekliliği üzerinde durulmuş, lahn konusuna kısaca değinilerek harfler sıralanmış ve buradaki hatalar birer cümleyle zikredilmiştir. Sedat Kaya "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu ve Fatihâ Suresindeki Yansıması" çalışmasını genel bilgiler ve Fatihâ sûresiyle, Fatih Cankurt ise "Kısa Sûreler Özelinde Namaz Kırâatinde Lahn" isimli makalesini namaz sûreleriyle sınırlı tutmuştur. Emrullah Tuncel'in "İlk Dönem Tecvid Eserlerinin Teşekkülünde Lahn Olgusunun Etkisi" adlı makalesi ilk dönem tecvid eserlerinin içeriğini tanıtmaya hüviyetine sahiptir. Abdulhalim Başal ile Ömer Türkmen'in "Kur'ân Tilâvetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Sâdık b. Yusuf Halîfe ve Risâle fi't-tecvîd İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi" adlı makalesi müellif hakkında bilgi ile eserin tahkikini içermektedir.

[1] Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lügâ*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1399), "lhn", 5/239.

[2] İbrâhîm 14/4.

[3] Bilgi için bk. Yûsuf 12/2; er-Ra'd 13/37; en-Nahl 16/103; Tâhâ 20/113; eş-Şuarâ 26/195; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zuhruf 43/3; el-Ahkâf 46/12.

[4] Ebü Amr Osman b. Saîd Dâni, *el-Muhkem fi nakti'l-mesâhif*, thk. İzzet Hasen (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1997), 3-7; Ebü'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ fi tabakâti'l-üdebâ*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1998), 18, 23, 25-26; Subhî Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1977), 90-91; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 140-141.

Muhammet Lütfü Tatlısu “Kur’ân Tilâvetinde Lahn Olgusu: el-Mûdih fi’t-Tecvîd Örneği” isimli makalesinde eserin içeriğine yer vermiştir. Muhammet Sait Şeker ise tez çalışmasında “Semantik Açıdan Kırâatlerde Lahn ve Teganni Kavramları”nın mukayesesini yapmıştır. Konuyla ilgili olarak İdris Yiğit’in “Temel Meseleleriyle Kıraat ve Tecvid İlminde Lahn Olgusu”^[5] araştırmasının da olduğunu belirtmemiz gerekir. Bahse konu çalışmalar değerli olmakla birlikte bu çalışmalarda lahn olgusunun ağırlıklı olarak teori kısmının ön planda olduğu görülmektedir. Araştırmamızda ise lahnin bu yönüne değinilmekle birlikte daha çok pratiğe yönelik tarafı ağırlıklı olarak öncelenmektedir. Dolayısıyla araştırmamızda lahn olgusunun Kur’ân tilâvetindeki teori boyutuna değinilmekle birlikte daha çok uygulamada karşılaşılan yaygın hatalar ve bunların âyetler üzerinden örneklendirilmesi şeklindeki yöntemle okuyucunun dikkati çekilmek suretiyle de söz konusu çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Yine araştırmamızı yapılan çalışmalardan ayıran bir başka fark, harfler mahreç ve sıfatları itibariyle sıralanmayıp, hatalar lahn-ı celf ile lahn-ı hafî başlıkları altında gerekçeleriyle ele alınmasıdır. Bu amaçla araştırmamızda kaynak tarama, açıklama, betimleme ve karşılaştırma yöntemleriyle konu sistematik bir düzlemde ele alınacaktır. Çalışmamızda başta ilk dönem kırâat eserleri olmak üzere diğer kaynaklardan da istifade edilerek Kur’ân tilâvetinin günümüzdeki uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan hatalara lahn kavramı sistematigi içerisinde değinilecek ve okuyucunun bu tür yanlışlara düşmemesi için uyarılarda bulunulacaktır. Böylece tilâvetiyle ibadet olunan Kur’ân-ı Kerîm alanında yapılan çalışmalara katkı sunulacaktır.

1. Lahn Kavramı

Lahn kelimesi “لَحْنٌ-يَلْحَنُ-لَحْنًا-لَحْنًا-لُحُونًا” fiilinden türemiş bir kelime olup “sözü asıl gidişattan farklı bir tarafa meylettirmek, hata etmek, doğrudan sapmak, nağme, sese ahenk vermek”^[6] gibi manalara gelmektedir. Terim olarak kırâat vecihleri ile tilâvet lafzında, harflerin mahreç ve sıfatlarında, tecvid kurallarının uygulanmasında, Arap dili grameri ve i’rabında meydana gelen hatalardır.^[7] Yani kelimelerin telaffuzu, vezni ve manasında oluşan hatalar ile cümlenin kelime yapısındaki söz diziminden kaynaklı oluşan aykırılıklardır.^[8] Bu durumda lahnin birinci basamağı Arap dil gramerinden kaynaklı i’rab hataları olduğu söylenebilir.^[9] Lahnin i’rabla ilgili bu kısmında Tevbe 9/3 (اللَّهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) /Allah ve resûlünün müşriklerle hiçbir bağı yoktur)^[10] âyetindeki اللَّهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ şeklindeki zammeli kelimenin, اللَّهُ بَرِيءٌ olarak kesralı şekliyle “اللَّهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ /Allah’ın, müşrikler ve resûlü ile hiçbir bağı yoktur” hatalı okunuşu gösterilmektedir. Bu konuda İbnü’l-Enbârî’nin (öl. 328/940) naklettiğine göre Hz. Ömer (öl. 23/644) döneminde bir bedevî mescide gelerek “Allah Telâlâ’nın Hz. Muhammed’e (s.a.s.) indirdiğini bana okutacak biri var mı?” diye sorar. Oradakilerden biri onu okutup yukarıdaki söz konusu âyete geldiğinde ilgili kısmı (اللَّهُ بَرِيءٌ) şeklinde kesralı okur. Bunun üzerine bedevî, “Allah, resûlünden beri olur mu? (hiçbir bağı olmaz olur mu?) Şayet Allah, resûlünden beri ise ben de ondan daha çok beriyim (Allah, resûlü ile hiçbir bağı yoksa benim de onunla hiçbir bağı olmaz)” diyerek tepki gösterir.

[5] İlgili çalışma daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır. bk. İdris Yiğit, *Temel Meseleleriyle Kıraat ve Tecvid İlminde Lahn Olgusu*, ed. Ali Öge (İstanbul: Kitap Dünyası, 2024).

[6] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, thk. Abdulhamid Henedâvî (Beyrut: Dâru Kutubi’l-İlmiyye, 2003), “lhn”, 3/229, 230; İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcû’l-lüğâ ve sihâhi’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlmi’l-Melâ’în, 1979), “lhn”, 6/2193, 2194; Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî Ibn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Kahire: Dâru’l-Meârif, ts), “lhn”, 5/4013-4014.

[7] Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *Esâsü’l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, 1419), 2/163; Ramazan Abduttevvab, *el-Lahnü’l-âmmeh ve’t-tetavviri’l-lugavî* (Kahire: Mektebetü Zehrâi’s-Şark, 2000), 13, 14; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018), 108.

[8] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Davûdî (Dimeşk: Daru’l-Kalem, 2009), “lhn”, 738.

[9] Zemahşerî, *Esâsü’l-belâga*, 2/163; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 108.

[10] et-Tevbe 9/3.

Durum Hz. Ömer'e (r.a.) intikal edince bedevîyi çağırarak ona bu davranışının sebebini sorar. Bedevî de Medine'ye geldiğinde Kur'ân'dan bir şey bilmediğini, kendisine Kur'ân'ı okutacak birini bulunca onun da ilgili âyeti bu şekilde okuması üzerine bu sözleri söylediğini belirtir. Halife, bunun hatalı okuyuş olduğunu ve zammeli kırâtin doğru olduğunu söyler. Bu durum karşısında Bedevî de “*Vallahi ben Allah'ı resûlünden beri kılandan beriyim/uzağım*” der. Bu olay üzerine Hz. Ömer Kur'ân'ı Arap diline hâkim olmayanların okutmasını yasaklamıştır.^[11] Basra valisi Ziyâd (öl. 53/673) döneminde ise ilgili âyetin hatalı i'rablı okunuşundan kaynaklı lahn üzerine dil âlimi Ebü'l-Esved ed-Düel'î'yi (öl. 69/688) Kur'ân'ın harekelenmesi işine ikna ettiği nakledilmektedir.^[12] Bu gruptaki hatalar daha çok Arap dili grameriyle ilgili olduğu için çalışmamızda lahnin tarihsel süreci ve Arap dili boyutuna yer verilmeyecektir.

Diğer lahn çeşidi ise Kur'ân tilâvetinde tecvid kurallarına uymama veya harfin mahreç ve sıfatlarında oluşan hatalardır. İlk dönem kırâat âlimlerinden İbn Mücâhid (öl. 324/936) lahn'i, “vehme düşme” olarak tarif etmektedir. Ayrıca Arapça bilgisi olanların kolaylıkla görebileceği şekilde kırâatte râvînin vehme düşerek galat yapmasını lahn-ı celî olarak nitelendirmekte ve bunların câiz olmadığını bildirmektedir. Alanında uzman kişilerin fark edebileceği türden hataları ise lahn-ı hâfî olarak tanımlamaktadır.^[13] Ebü Amr ed-Dânî (öl. 444/1053) lahni, hareketin değişmesiyle mananın değişmesi şeklindeki i'rab hataları olarak tarif etmekte ve Kur'ân tilâvetindeki i'rab hatalarının celî, tecvid lafzında harfin hakkının terk edilmesini ise hafî olarak isimlendirmektedir.^[14] Ebü'l Alâ el-Hemezânî (öl. 569/1173) lahni, tashîf (birbirine benzeyen harflerin nokta ve hareketlerinin birbiriyle karıştırılması) hataları, sâkin ve harekeli durumu birbirine karıştırma şeklindeki hatalar ile iskân, ihtilâs, revm, işmâm imâle gibi kırâat alanında mahir olmayı gerektiren hallerde yapılan hatalar^[15] olarak tarif etmektedir. İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) ise kırâatteki lahni, doğrunun karşıtı olan hata olarak tanımladıktan sonra “celî” ve “hafî” olarak ikiye ayrıldığını belirtir. Kur'ân tilâvetindeki hatalarla ilgili bu tanımlamalardan sonra genel bir değerlendirmeye lahni, Arapça olan Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde vehme kapılarak i'rab ve tashîf hatası yapılması, harfin mahreç ve sıfatlarının hakkının tam verilmemesi, vakf-ibtidâ, hareke, iskân, ihtilâs, revm, işmâm, imâle ile med miktarları gibi uzmanlık isteyen hususların uygulamasında görülen hatalar olarak tarif etmek mümkündür. Yukarıda yer alan bilgiler ışığında kırâat ilminde lahni ilk defa celî ve hafî olarak iki grupta değerlendiren kişinin İbn Mücâhid olduğunu, sonrasında çalışmalarda da bu sistematığın devam ederek günümüze kadar ulaştığını söyleyebiliriz.^[16]

1.1. Lahn-ı Celî

Celî denmesinin sebebi bu hatanın açık, bariz bir şekilde yapılmasıdır ki bu alanda nahiv ve tecvid bilgisi olanların hemen fark edebilecekleri hata çeşidi olması yönüyle lahn-ı celî olarak isimlendirilmektedir.^[17] Bunlar hareketin hatalı kullanımı ile oluşan tahrif durumu olup hareke

[11] Ebî Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşâr el-Enbârî, *Kitâbü izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ fi Kitâbillâhi azze ve celle*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Dimeşk: Matbuatu Mücemma' el-Lügatü'l-Arabiyye bi-Dimeşk, 1971), 38, 39.

[12] Dâni, *el-Muhkem fi nakti'l-mesâhif*, 3-4; Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ fi tabakâti'l-üdebâ*, 18; Abdulaziz b. Abdilfettâh el-Kârî Ebü Mücâhid, *Sünenü'l-kurrâ ve menâhicü'l-mücevidîn* (Medine: Mektebetü't-Dâr, 1993), 121; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 140-141.

[13] Ebü Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980), 49.

[14] Ebü Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, thk. Mühenned Salih el-Havrânî (Amman: Dâru Ammâr, 2021), 74, 75.

[15] Ebü'l-Alâ Hasan b. Ahmed Hemezânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûri el-Hamed (Amman: Dâru Ammâr, 2000), 237.

[16] Ebü'l-Hasen Ali b. Ca'fer b. Muhammed er-Râzî Sâidî, “et-Tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-hafiyi”, *Mecelletü'l-Mecme'il-İlmiyyi'l-İrâkî* 36/2 (Haziran 1985), 259-260; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 75; Hemezânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 237; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2007), 234; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, 108.

[17] Sâidî, “et-Tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-hafiyi”, 260.

ve sükûnun kendi konumunun dışında yanlış kullanılması sonucu ortaya çıkar.^[18] Diğer bir ifadeyle vakf ve ibtida kaynaklı hataların yanı sıra harfin başka bir harfe dönüştürülmesi, harf eksiltilmesi (hazf), harf ziyâdesi, harekenin başka bir harekeye dönüştürülmesi, sâkine hareke verme, tabii meddin terki şeklinde daha çok harfin zât ile sıfâtı-ı lâzimesinde oluşan hatalardır.^[19] İbnü'l-Cezerî lahn-ı celîyi, lafız ile mananın her ikisini birden etkileyen ve sadece lafzı etkileyip manayı etkilemeyen şekilde ikili ayrıma tabi tutmaktadır.^[20] Ancak çalışmamızda lahn-ı celî ile ilgili alt başlıkların fazlalığı nedeniyle ayrıca bu ayrıma yer verilmeyerek temelde harf ve harekede oluşan hatalar başlığı altında sınıflandırmaya gidilecektir. Yine vakf-ibtidâ konusunun geniş olması, vakf-ibtidâyla ilgili müstakil çalışmaların bulunması nedeniyle araştırmamızda bu konuya da yer verilmeyecektir.

1.1.1. Harfte Lahn-ı Celî

Harfte lahn-ı celî; harfin başka bir harfe dönüştürülmesi (tebdîl), eksiltilmesi (hazf), başka bir harfin eklenerek (ziyâde) okunması şeklinde ortaya çıkan hatalardır. Harfte oluşan bu hatalara aşağıdaki başlıklar altında örnekleriyle birlikte yer verilecektir.

1.1.1.1. Harfin Başka Bir Harfe Dönüştürülmesi (Tebdîl)

Bu lahn çeşidi, Arap dili lehçesindeki harfin mahreç ve sıfât-ı lâzimesine uygun şekilde telaffuz edilmemesinden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Zira Arapça'da mahreç yerleri aynı ya da yakın olan harfler, sıfatları yönüyle birbirinden ayrılmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin de belirttiği gibi bu tür hataları yapmamak için kelimeler fem-i muhsin birinden doğru bir şekilde öğrenilip ardından da sıkça tekrar edilerek uygulama yapılmalıdır.^[21]

Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045), *harflerinin birbirinin yerine telaffuz edilmesi* şeklindeki hatalara dikkat çekmektedir. *س* harfiyle yazılmış olan “وَأَسْرُوا النَّجْوَى”^[22] âyetinde *الْكَسْرُ* kelimesi gizli, sır anlamında iken; “وَأَصْرُوا وَأَسْتَكْبِرُوا”^[23] âyeti ise *ص* harfiyle olup bu durumda *الإِصْرَارُ* kelimesinden hareketle ayak diremek manası ortaya çıkmaktadır.^[24] Aynı konuda İbnü'l-Cezerî, telaffuzları birbirine yakın olan *س-ص* harfleriyle ilgili olarak “عَسَى”^[25] -umulur ki anlamındayken^[26] -ile “عَصَى”^[27] -isyan etmek, başkaldırmak, karşı gelmek manasındaki^[28] -kelimelerinin telaffuzunda hata yapmamak için dikkatli olmanın gerekliliğini ifade etmektedir. *س-ص* harflerinin telaffuzunda “نَحْنُ فَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ”^[29] /*geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık* âyetlerinde görüleceği üzere *فَصَمَ* helak etmek/yerle bir etmek anlamı ifade ederken, *فَسَمَ* ise bölüştürmek, pay etmek/paylaştırmak manasına gelmektedir. Yine *ص* harfiyle olan “وَلَا يُصْحَبُونَ فِي الْحَوِيمِ”^[30] /*onlar ateşte*

[18] Hemezânî, *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*, 237.

[19] Seyyid Ali b. Hüseyin Eskicizâde, “Tercüme-i Dürri Yetîm”, *Resâil fî ilmi't-tecvîd* (İstanbul: Âsitâne Yayınları, ts), 21.

[20] Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 77.

[21] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-karâ'âtî'l-'aşr* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmîyye, 2006), 1/214, 215.

[22] Tâhâ 20/62.

[23] Nûh 71/7.

[24] Ebü Muhammed b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Rî'âye li tecvîdi'l-karâe ve tahkîki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmet Hasan Ferhât (Amman: Dâru Ammâr, 1996), 214.

[25] el-A'râf 7/129.

[26] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 566.

[27] Tâhâ 20/121.

[28] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 570.

[29] el-Enbiyâ 21/11.

[30] el-Enbiyâ 21/43.

yakılırlar”^[31] şeklinde س ile telaffuz edilmesi halinde harf değişiminin^[32] âyetlerde görüleceği üzere hataya sebebiyet vermektedir.

Dânî, ذ-ظ harfleriyle ilgili olarak zayıf sıfatlı istifâle ve infitâh olan ذ harfinin; isti'lâ ve itbâk gibi sıfatları haiz ظ harfi ile karıştırılmaması hususunda okuyucuları “الْمُنْظَرِينَ” - “الْمُنْظَرِينَ”^[33] “وَوَلَّلْنَا”^[34] “وَوَلَّلْنَا”^[35] “وَوَلَّلْنَا”^[36] “وَوَلَّلْنَا”^[37] “وَوَلَّلْنَا”^[38] örnekleri üzerinden uyarılmaktadır.^[38] Zira حَذَرَ kökünden gelen sakınma, korunma^[39] anlamındaki “مَحْذُورًا”^[40] kelimesi, yasaklanmış anlamındaki حَظَرَ'den gelen bir şeyin bir havzada toplanması manasından hareketle de sınırlı olmak^[41] “مَحْظُورًا”^[42] kelimeleri arasında anlam farklılığı söz konusudur. Bu nedenle mahreçleri aynı, sıfatlarındaki farklılıklarla birbirinden ayırt edebileceğimiz ذ-ظ harflerinin telaffuzuna da dikkat etmek gerekir.^[43] Aynı durum ع ve ء (hemze) harfleri için de geçerli olup bilmek anlamındaki يَغْلَمُ ile elem vermek manasındaki يَأْتَمُ kelimelerindeki hataya düşmemek için ilgili harfin mahrecine dikkat edilmelidir. Yine نَبِيُّدُ, أَلْمِينِ, نَبِيُّدُ şeklindeki telaffuzda harfin tebdîli söz konusu olduğu için lahn-ı celî oluştuğunu unutmamak gerekir. Bu durum daha çok “Arapçayı yabancı aksan ile konuşma” olan *lûkne* ile tarif edilmektedir.^[44]

Lahn-ı celî olması açısından mahreç yerleri birbirine yakın olan خ-غ harflerinin - “يَخْشَى”^[45] “يَخْشَى”^[46] örneğinde olduğu gibi- telaffuzuna dikkat edilmelidir. Mekki ve İbnü'l-Cezerî'nin de belirttiği gibi özellikle sâkin ح harfinin yakınında ء olması durumunda, ء harfinin zayıflığı ve ح'nın kuvvetli oluşu nedeniyle “وَسَبَّحَهُ”^[47] kelimesindeki harfin tek harfmış gibi şeddeli okunması hatadır.^[48] Ayrıca bu iki harfin birbiri yerine tebdîl edilmesi şeklindeki hatalara da uygulamada sıklıkla karşılaşılabilmektedir. Örneğin الرَّحْمَنُ-الرَّحْمَنُ، الرَّحِيمُ-الرَّحِيمُ kelimelerinde olduğu gibi ء harfi ile ح harfi biri diğerinin yerine hatalı okunabilmektedir. ح harfinin mahreci boğaz ortası olup aynı yerden ع harfi de çıkmaktadır. ح harfi, hems, rihvet, infitâh, istifâle ve ismât sıfatları ile kendine yakın olan harflerin mahrecinden ayrılmaktadır. Halîl b. Ahmed'in (öl. 175/791) de belirttiği gibi sesin sıkıştırılarak telaffuzu olan buhha sıfatlı olan ح harfi bu sıfat sayesinde ع harfi ile ayrılır. Bu harf ile sesin şiddetli bir şekilde telaffuzu olan hetf sıfatlı ء harfiyle karıştırılmaması için dikkat etmek gerekir.^[49] Çünkü bu üç harfin mahreç ve sıfatında yakınlık söz konusudur. Bu yakınlıktan dolayı Arapların bir kısmı dâhil olmak üzere مَعَهُمْ kelimesini bazı okuyucuların مَحْمٌ، مَعْمٌ şeklinde telaffuz ettiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle “زُحْرِحَ عَيْنٌ”^[50] فَاصْفَحَ

[31] el-Mü'min 40/71-72.

[32] Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 214; ed-Dânî, *et-Tahdid*, 114.

[33] Yûnus 10/24.

[34] el-A'râf 7/160.

[35] Yâsîn 36/72.

[36] el-A'râf 7/70.

[37] el-Müddessir 74/21.

[38] ed-Dânî, *et-Tahdid*, 112.

[39] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 223.

[40] el-İsrâ 17/57.

[41] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 243.

[42] el-İsrâ 17/20.

[43] Abdulfettâh Seyyid Acmi Mersafi, *el-Muhtasaru'l-vâfi min hidâyeti'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî* (Dımaşk: Matbaatü'l-Gavsânî, 1431), 173.

[44] Süleyman Yıldız, “Erken Dönem Tecvid Kaynaklarına Göre Telaffuz Kusurları ve Düzgün Tilâvet Ölçüleri: Kurtubî ve İbnü'l-Bennâ Özelinde” 7/2 (2023), 545.

[45] Abese 80/9.

[46] en-Necm 53/16.

[47] el-İnsân 76/26.

[48] Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 166, 167; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 127; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/218.

[49] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, 1/57, 58.

[50] Âl-i İmrân 3/185.

[53] Yine birbirine şekil ve mahreç yönüyle yakın olan ح-خ harflerinin telaffuzunda hata yapılmaktadır. “لَا أَرِحُ حَتَّىٰ” [52] gibi art arda gelen bu harfleri okurken gereken özen gösterilmelidir. [51] “عَنْهُمْ” [51] Yine birbirine şekil ve mahreç yönüyle yakın olan ح-خ harflerinin telaffuzunda hata yapılmaktadır. “O yaratmanın her türlüşünü bilir” [54] âyetinde خَلَقَ yaratmak manasında iken, خ harfi yerine ح ile خَلَقَ şeklindeki hatalı telaffuzda ise traş etmek anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda âyetin manası “(hâşa) O traş etmenin her türlüşünü bilir” şeklinde hatalı bir mana oluşur. Bu örneklerde görüldüğü üzere okuyucu harflerin mahreç ve sıfatlarına titizlikle riâyet etmediği takdirde fahiş hatalara sebebiyet vermiş olmaktadır.

Mahreç yerleri birbirine yakın olan ص-س-ث harflerinin telaffuzunda sıfatlara dikkat edilmediğinde lahn-ı celî oluşur. Sonra anlamına gelen كَلِمَةٌ kelimesi isti'lâ ve itbâk sıfatlı ص harfiyle صُمْ şeklinde okunursa mastar olup işitmeyen [55] anlamı, سُمْ olarak okunması halinde ise delik, iğne deliği ile سُمْ kelimesinin masdarı olarak da zehirlemek, öldürmek [56] manaları ortaya çıkar.

Safir ve hems sıfatlı sâkin س harfinden sonra “بِالسُّطِّ” [57], “بِالسُّطِّ” [58], “وَلَا تَبْسُطُهَا كُلَّ الْبَسْطِ” [59], “يَسْطُونَ” [60], “وَلَا تَبْسُطُهَا كُلَّ الْبَسْطِ” [57], “بِالسُّطِّ” [58], “وَلَا تَبْسُطُهَا كُلَّ الْبَسْطِ” [59], “يَسْطُونَ” [60] kelimelerinde olduğu gibi isti'lâ, itbâk sıfatlı ط harfi geldiğinde س harfini, ص harfinin sıfatına yakın okumamaya dikkat etmek gerekir. Aynı şekilde harekeli haldeki س harfinden sonra “وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ” [62], “يَسْطُ الرِّزْقَ” [63] örneklerinde olduğu gibi ط harfi geldiğinde س harfinin ص harfi olarak okunması da hatadır. [64]

ط-د-ت harflerinin mahreç yerleri aynı olmakla birlikte sıfatlarındaki farklılıklarla birbirlerinden ayrılmaktadır. Kur'ân tilavetinde bu harfleri birbirleriyle karıştırarak lahn yapmadan telaffuz edebilmek için okuyucunun dikkatli olması gerekir. كَلِمَةٌ kelimesindeki ط harfinde isti'lâ ve itbâk sıfatı dikkate alınmadığında يَسْتَعِجُ şeklinde yanlış bir okuyuş ortaya çıkar. [65] Aynı şekilde “صِرَاطٌ” [66] kelimesindeki ط harfinin sıfatına dikkat etmeden صِرَادٌ, صِرَاتٌ olarak okunması da yaygın hatalar arasında yer alır. [67] Dâni'nin *et-Tahdîd* adlı eserinde konuyla ilgili yer verdiği “اَسْتَطَعْتُ” [68], “اَسْتَطَعْتُ” [69], “مُسْتَطِيرًا” [70], “وَمَا اسْتَطَاعُوا” [71], “تَطْمِينًا” [72], “تَطْلُعًا” [73], “وَمَا اسْتَطَاعُوا” [74], “اَسْتَطَاعُوا” [75], “مُسْتَطِيرًا” [76] kelimelerdeki ت ve ط

[51] ez-Zuhruf 43/89.

[52] el-Kehf 18/60.

[53] Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 164, 165; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 125, 126.

[54] Yâsîn 36/79.

[55] Cevherî, *es-Sihâh*, 1967.

[56] Cevherî, *es-Sihâh*, 1953.

[57] Âl-i İmrân 3/18.

[58] İbrâhîm 14/11.

[59] el-İsrâ 17/29.

[60] el-Hac 22/72.

[61] el-Ahzâb 33/6.

[62] er-Ra'd 13/26.

[63] eş-Şûra 42/27.

[64] ed-Dâni, *et-Tahdîd*, 116, 117.

[65] Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 206.

[66] el-Fâtiha 1/7.

[67] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/219.

[68] el-Bakara 2/75.

[69] el-En 'âm 6/35.

[70] el-En 'âm 6/52.

[71] Yûnus 10/24.

[72] er-Ra 'd 13/28

[73] el-Kehf 18/97.

[74] el-Kehf 18/97.

[75] el-Bakara 2/222.

[76] el-İnsân 76/7.

harflerinin telaffuzunda ilgili harflerin sıfatlarına dikkat ederek kırâat edilmemesi halinde^[77] harf tebdilinden kaynaklı hata ortaya çıkmış olacaktır. Zira el-Mar'âşî'nin (öl. 1145/1732) belirttiği gibi ط harfinin hatalı bir şekilde fısıltılı olarak hems sıfatıyla telaffuz edilmesi durumunda bu harfin itbâk ve ist'îlâ sıfatları yok edilmiş ve ت-د harfine dönüştürülmesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle ط harfindeki şiddet korunarak itbâk ve ist'îlâ sıfatlarıyla telaffuz edilmelidir. Çünkü en kalın (tefhîm) sıfatlı harf ط harfidir.^[78]

“وَلَا الضَّالِّينَ”^[79], “وَلَا يَحْضُنُّ”^[80], “وَلَا يَحْضُنُّ”^[81] gibi kelimelerde^[82] dilin yan tarafının (hâfetü'l-lisân) edrâs denilen azı dişlere temas edilerek nefesin akıtılmasıyla rihvet, dil kökünün ist'îlâdan, dil ortasının da itbâk sıfatından dolayı üst damağa yükseltilmesi, istitâle sıfatıyla harfin mahrecinden ل harfi mahrecine kadarki alanda sesin uzatılarak dil ucu boşta kalacak şekilde ض harfinin telaffuz edilmesine dikkat edilmelidir. Şayet ض harfi mahreç ve sıfatlarına uygun bir şekilde telaffuz edilmezse bu harf, ط veya ظ harflerine dönüştürülmesi söz konusu olur.^[83] İbnü'l-Cezerî'nin de belirttiği gibi ض harfinin telaffuzuna azami şekilde dikkat etmek gerekir.^[84] Aksi durumda Allah Teâlâ'nın muradı dışında bir mana ortaya çıkar. Zira الضَّالِّينَ “dalalet edenler, sapanlar” anlamında iken bu kelime ط harfi ile الضَّالِّينَ şeklinde okunduğunda “devam edenler” manasına dönüşür.

Yine “بَعْضُ الظَّالِمِينَ”^[85], “بَعْضُ الظَّالِمِ”^[86], “بَعْضُ الظَّنِّ”^[87], “انْقِصَ ظَهْرَكَ”^[88] örneklerinde olduğu gibi ض-ظ harfleri peş peşe geldiklerinde bu harflerin mahreç yerleri farklı olduğu halde aynı harf gibi okunmayı birbirinden ayırt etmeye dikkat etmek gerekir.^[89] Aynı şekilde “نَاطِرَةٌ”^[90]-“نَاطِرَةٌ”^[91] ve “كُلٌّ”^[92] vb. örneklerde olduğu gibi ض-ظ harfleri yanlış telaffuz edildiğinde mana değişeceğinden Allah Teâlâ'nın kastettiği anlam bozulmuş olur.^[94]

ض-ظ harflerinin mahreçlerinin telaffuzunda “أَضْطَرُّ”^[95], “أَضْطَرُّ”^[96], “أَضْطَرُّرْتُمْ”^[97] örneklerinde olduğu gibi dikkat edilmeyerek iki harf birbirine idgâmlı اطرّ şeklinde okunması da bu tür hatalar arasında sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Yine ض-ت harfleri ile ilgili “أَفْضَنْتُمْ”^[98], “عَرَضْتُمْ”^[99], “فَرَضْتُمْ”^[100], “وَخَضْتُمْ”^[101] ve “وَإِذَا مَرَّضْتُمْ”^[102] kelimelerinin telaffuzunda^[103] idgâm yapar gibi okumamaya özen

[77] ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 109.

[78] Muhammed b. Ebî Bekr Mar'âşî, *Cühdü'l-mukill (Saçaklızâde)*, thk. Sâlim Kaddûrî Hamed (Amman: Dâr'u Ammâr, 2008), 314, 315.

[79] el-Fâtiha 1/7.

[80] el-Hâkka 69/34.

[81] eş-Şu'arâ 26/148.

[82] Daha fazla örnek için bk. ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 136.

[83] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 184, 185; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 107; Mar'âşî, *Cühdü'l-mukill (Saçaklızâde)*, 317.

[84] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/219, 220.

[85] el-En'âm 6/129.

[86] el-Furkân 25/27.

[87] el-Hucurât 49/12.

[88] el-İnşirâh 94/3.

[89] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 185, 186; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 137; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/220.

[90] el- Kiyâme 75/22.

[91] el- Kiyâme 75/23.

[92] el-Kamer 54/28.

[93] el-Kamer 54/31.

[94] ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 136.

[95] el-Mâide 5/3.

[96] el-Bakara 2/126.

[97] el-En'âm 6/119.

[98] el-Bakara 2/198.

[99] el-Bakara 2/235.

[100] el-Bakara 2/237.

[101] et-Tevbe 9/69.

[102] eş-Şua'râ 26/80.

[103] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 185; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 134, 135; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/220.

gösterilmelidir. Aksi takdirde okuyucu telaffuz esnasında cehr, isti'lâ, itbâk ve istitâle gibi güçlü sıfatlara haiz ض harfini, diğer harflere karıştırarak kırâat etmiş olur.^[104]

ل ve ن harflerinin mahreçleri birbirine yakın olduğu için “وَأَنْزَلْنَا”^[105], “وَأَجْعَلْنَا”^[106], “أَرْسَلْنَا”^[107], “فَرَزْنَا”^[108] gibi kelimelerdeki sâkin ل’in peşinden harekeli ن harfi geldiğinde - وَأَنْزَلْنَا، وَأَجْعَلْنَا، أَرْسَلْنَا، - وَذَلَّلْنَاهَا لِهْمٌ”^[109] gibi kelimelerdeki sâkin ل’in peşinden harekeli ن harfi geldiğinde - وَأَنْزَلْنَا، وَأَجْعَلْنَا، أَرْسَلْنَا، - وَذَلَّلْنَاهَا idgam yapar gibi okumalar harfin değiştirilmesine sebebiyet vermektedir.^[110]

“لَا تَرْغُ قُلُوبَنَا”^[111] örneğinde olduğu gibi غ-ق harflerinin mahreci ve sıfatı birbirine yakın olduğu için idgam yapıp şeddeli gibi okumamaya dikkat edilmelidir.^[112] Yine mahreçleri ve sıfatlarında yakınlık bulunan “وَعَهْدَنَا”^[113], “أَعْهَدُ”^[114], “كَأَلْعَيْنِ”^[115] misallerindeki ع-ه kelimelerinin telaffuzunda dikkat edilmemesi halinde ه harfi, ح ile karıştırılmak suretiyle ya da idgâmlı okuma şeklinde hatalar söz konusu olabilmektedir.^[116]

“لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ”^[117], “أَفْوَاجًا”^[118] kelimelerinde sâkin ف harfini telaffuz ettikten sonra dudakları ileri doğru büzüp و harfi okunmadığında ise أَفَاجًا şeklinde ف harfi şeddeliymiş^[119] gibi bir tilâvet söz konusu olur. Bu durum harfin başka bir harfe tebdîl edilmesidir ki bu hatadan da sakınmak gerekir.

1.1.1.2. Harf Eksiltilmesi (Hazf)

Harfin eksik telaffuz edilmesinden dolayı oluşan lahn-ı celî, tabiî meddin uzatılmaması ve kelime sonundaki harfin tam telaffuz edilmemesi sonucu ortaya çıkan hata çeşididir.

1) Medd-i tabiî'nin uzatılmamasından kaynaklanan hatalar:

Dânî'nin de belirttiği gibi medd-i tabiîde ا، و، ی harfleri telaffuz edilirken med miktarı olarak belirlenen sürenin ne fazlası ne de eksigi olarak uzatılması gerekir.^[120] Medd-i tabiînin miktarı hususunda bütün kırâat imamları ittifak halinde olup bu da sesin iki hareke miktarı kadar uzatılmasıdır. Diğer bir ifade ile medd-i tabiîdeki uzatma (بِ، يِ، بُ) süresi، ب، ب gibi harekeli iki harfin okunmasında geçen zaman kadardır. Medd-i tabiî için belirlenen bu miktardan fazla ya da noksan telaffuz edilmesi şer'î haram olarak telakki edilmektedir.^[121] Bunun için medd-i tabiînin süresine dikkat etmek, uzatılmaması halinde mananın tağyirinin söz konusu olabileceğini unutmamak gerekir. Örneğin “لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ/Allah zalimleri sevmez”^[122] âyetindeki لَا يُحِبُّ kelimesindeki

[104] ed-Dânî, *et-Tahtîd*, 134.

[105] el-Bakara 2/57.

[106] el-Bakara 2/128.

[107] en-Nisâ 4/64.

[108] Yûnus 10/28.

[109] Yâsîn 36/72.

[110] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 188, 189; ed-Dânî, *et-Tahtîd*, 129; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/221; Mersafî, *el-Muhtasaru'l-vâfi*, 172.

[111] Âl-i İmrân 3/8.

[112] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 169; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/220.

[113] el-Bakara 2/125.

[114] Yâsîn 36/60.

[115] el-Kâria 101/5.

[116] Abdulvehhâb b. Muhammed Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûri el-Hamed (Amman: Dâru Ammâr, 1430), 202.

[117] el-Ankebût 29/33.

[118] en-Nebe 78/18.

[119] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/220.

[120] ed-Dânî, *et-Tahtîd*, 47.

[121] Muhammed Mekkî Nasr Cüraysi, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi'lmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer (Beyrût: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 229, 230; Mahmud Halil Husarî, *Ahkâmü kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1996), 211; Mersafî, *el-Muhtasaru'l-vâfi*, 80, 81.

[122] Âl-i İmrân 3/57.

medd-i tabîî uzatılmadan لَيْحِبُّ şeklinde telaffuz edilmesi halinde te'kîd anlamında "(hâşa) Allah elbette zalimleri sever" gibi ters bir mana ortaya çıkar. Medd-i tabîînin uzatılmamasından kaynaklı hatalara "وَإِخْشَوْنِي"^[123], "وَإِخْشَوْنِ"^[124] "أَفَعَيَّبْنَا"^[125] kelimelerinin telaffuzu da örnek olarak gösterilebilir. Burada görüldüğü üzere medd-i tabîînin uzatılmamasıyla kelimedeki harfin terk edilmesi söz konusu olmaktadır.

ı) Kelime sonundaki harfin tam telaffuz edilmemesi şeklinde ortaya çıkan hatalar:

"دِفْءٌ"^[126], "الْخَبْءُ"^[127], "السَّمَاءُ شَيْءٌ" kelimelerinin vakfında hemzenin,^[128] "وَاسْتَغْفِرُهُ"^[129] ve "الْفَارِعَةُ"^[130] kelimelerinde ise ة harfinin eksik telaffuz edilmesi bu gruptaki hataya örnek gösterilebilir.

Şeddeli harflerin ilki sâkin, ikinci harekeli iki harften müteşekkil olduğu durumu göz önünde bulundurmadan,^[131] "فِي الْحَجِّ"^[132], "غَيْرَ مُضَارٍّ"^[133], "عَدُوٌّ"^[134], "صَوَافٍ"^[135], "مُسْتَوْرٍ"^[136], "وَأَمْرٌ"^[137], "وَلَا جَانٌّ"^[138] "الْأَذَلِّ"^[139], "الْحَقِّ"^[140], "وَوَبَّ"^[141], "لَهْنٌ" örneklerinde olduğu gibi vakf halinde şeddeli harfin tek harf olarak telaffuz edilmesi tilâvetteki yaygın hatalar arasında yer alır. Şeddeli harfin eksik telaffuzundan kaynaklı yaygın hatalara "الْمُرْمَلُ"^[142] kelimesini الْمُرْمَلُ, "الْمُدْتَرٌ"^[143] ise الْمُدْتَرٌ şeklinde tilâvet edilmesi de örnek olarak gösterilebilir.

Bu grupta yer alan hatalar iki kelimedeki peş peşe olan harften birinin hazfedilmesi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Hemzenin tahkikiyle okunan kırâatlerde "جَاءَ أَحَدَكُمْ"^[144] ve "جَاءَ أَجْلُهُمْ"^[145] kelimelerinde birinci hemzenin hazfedilerek جَا أَحَدَكُمْ, جَا أَجْلُهُمْ olarak okunması bu duruma örnektir.

1.1.1.3. Harf Ziyâdesi

Kelime telaffuz edilirken kelimedeki yer almayan başka bir harfin ilavesi şeklinde ortaya çıkan hatalar bu grupta yer alır. Şeddeli olmadığı halde harfi özellikle vakf yaparken şeddeli harf gibi tilâvet ederek "وَمَا كَسَبَ"^[146] "وَمَا كَسَبَ"^[147], "أَحَدٌ"^[148] "وَلَمْ يُؤَلِّدْ"^[149] "وَلَمْ يُؤَلِّدْ"^[148], "وَلَمْ يُؤَلِّدْ"^[149] "وَلَمْ يُؤَلِّدْ"^[148] kelimelerinde olduğu gibi harf ziyâdesiyle okumak bu tür hatalara örnek gösterilebilir. Bu kelimelerdeki hatalı

[123] el-Bakara 2/150.

[124] el-Mâide 5/44.

[125] Kâf 50/15.

[126] en-Nahl 16/5.

[127] en-Neml 27/25.

[128] İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 107.

[129] en-Nasr 110/3.

[130] el-Kâri'a 101/1-2-3.

[131] Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Riâye*, 245.

[132] el-Bakara 2/197.

[133] en-Nisâ 4/12.

[134] el-Kehf 18/50.

[135] el-Hac 22/36.

[136] el-Kamer 54/2.

[137] el-Kamer 54/46.

[138] er-Rahmân 55/56.

[139] el-Münâfikûn 63/8.

[140] en-Nebe 78/39.

[141] Tebbet 111/1.

[142] el-Müzzemmil 73/1.

[143] el-Müddessir 74/1.

[144] el-En'âm 6/61.

[145] el-'Arâf 7/34.

[146] Tebbet 111/2.

[147] el-İhlâs 112/1.

[148] el-İhlâs 112/3.

[149] el-Felak 113/1.

okuyuşların nedeni bu harflerdeki kalkale sıfatlarını ortaya çıkarırken mübalağa ederek harfi şeddeli telaffuz etmekten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla şeddede iki harfin telaffuzu söz konusu olduğu için harf ziyâdesi şeklindeki hata ortaya çıkmış olmaktadır

Kalkale uygulamasında yapılan bir diğer hata, ilgili harfe hemze ziyâdesi yapılarak telaffuz edilmesidir. ^[150]”لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ” âyetinde kalkale yaparken د harfinden sonra hemze ilâve edecek şekilde لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ” bu hataya örnek olarak gösterilebilir.

Harf ziyâdesi olarak uygulamada karşılaşılan hatalardan bir diğeri de ر harfinin telaffuzunda sâkin ya da şeddeli tilâveti esnasında sesin harfle beraber ne akması ne de akmaması olan bey-niyye sıfatı yerine şiddet sıfatıyla الرَّحْمَنُ، الرَّحِيمُ، الرَّحْمَلُ vb. kelimelerde tekrarlı veya tırlatılarak أَرَّرَ، أَرَّرَ، أَرَّرَ şeklinde okunmasıdır.^[152] Bu konuda Mekkî b. Ebî Tâlib، ر harfinin “مَرَّةً”،^[153] “مَرَّةً” gibi kelimelerdeki şeddeli telaffuzunda tekrîr sıfatının açığa çıkarılması gerektiğini zikreder. Ancak “وَأَذْكُرُ رَبِّيَ”^[157] “وَلَا يُضَارُّ”^[156]، “فَتَسْتَبِرُّ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّأُوا مِنِّي”^[155] vb. kelimelerde ise tekrîr sıfatının gizlenerek tefhîm sıfatının ise ön plana çıkarılması hususunda okuyucuya dikkat etmesi gerektiğini hatırlatır. Yine “شَهْرُ رَمَضَانَ”^[158]، “مُحَرَّرًا”^[159]، “فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ”^[160] gibi ر harfinin tekrarlı olduğu kelimelerde de bu harfin ortaya çıkarılması ve tekrîr sıfatının gizlenmesi gerektiğini belirtir.^[161] Beyniyye sıfatıyla ilgili hata yapılan bir diğer harf ise ع olup bu harfin şeddeli halinde “يَدْعُ”^[162] kelimesinde olduğu gibi şiddet sıfatıyla sekte yapar gibi okunmasıdır. Bu harf telaffuz edilirken mahreç daralması söz konusu olsa bile nefes kesilmeksizin kısmen akıtılarak okunmasına dikkat edilmelidir.^[163]

Vakf halinde med harfi olmadığı halde “التَّذْوُرُ”^[164]، “نُكْرٌ”^[165]، “التَّذْوُرُ” kelimelerinde olduğu med harfi varmış gibi uzatılarak okunması harf ziyâdesi hatalarına diğer bir örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Sehâvî'nin (öl. 643/1245) de belirttiği gibi kesra harekenin mübalağalı telaffuzu^[166] “يُوسُوسُ”^[167] kelimesindeki و harfinin uzatılarak يُوسُوسُ şeklinde okunması، “لَا شَيْئَةَ”^[168] kelimesinde ش harfinden sonra med harfi ي varmış gibi يُوسُوسُ şeklinde okunması bu gruptaki hatalara örnek olarak gösterilebilir. Böylece bu tür hatalar medd-i tabîi olmadığı halde med yapılması sonucu harf ziyâdesi şeklinde ortaya çıkmış olmaktadır. Harf ziyâdesinde en bariz hata, medd-i tabîi olmadığı halde uzatılmayacak yeri işba' (uzatma) yaparak okumaktır. Örneğin “إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ”^[170] âyetindeki لَقَوِيٌّ kelimesi لَا قَوِيٌّ şeklinde med edilerek okunduğunda “(hâşa) Allah

[150] el-İhlâs 112/3.

[151] Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 32.

[152] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 195, 196.

[153] el-Bakara 2/167.

[154] et-Tevbe 9/126.

[155] el-Bakara 2/167.

[156] el-Bakara 2/282.

[157] el-Kehf 18/24.

[158] el-Bakara 2/185.

[159] Âl-i İmrân 3/35.

[160] en-Nisâ 4/92.

[161] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 196, 197.

[162] el-Mâûn 107/2.

[163] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/218, 219; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 92, 99.

[164] el-Kamer 54/5.

[165] el-Kamer 54/6.

[166] Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1987), 2/529.

[167] en-Nâs 114/5.

[168] el-Bakara 2/71.

[169] en-Nisâ 4/92.

[170] el-Hac 22/74.

güçlü değildir” gibi ters bir mananın oluşumuna sebebiyet verilmiş olur. Bu da manayı bozduğu için şer’i haram olarak lahn-ı celî grubunda yer alır.^[171] Medd-i tabiînin hükmü vacip olduğu için ne az ne de fazla uzatılmamasına azami dikkat gösterilmelidir.^[172] Ancak uygulamada bazen az bazen de -özellikle medd-i tabiî olan harflerde vakf yapıldığında “وَاعْفُ عَنَّا، وَاعْفِرْ لَنَا، وَارْحَمْنَا”^[173], “تُرَابًا”^[174] “وَالضُّحَىٰ”^[175] - fazla uzatıldığı müşahede edilmektedir.

1.1.2. Harekede Lahn-ı Celî

Fetha, zamme ve kesra harekenin başka bir harekeye dönüştürülmesi ya da sâkinin harekeye dönüştürülmesi şeklindeki hatalar, lahn-ı celî olarak değerlendirilmektedir.

1.1.2.1. Harekenin Başka Bir Harekeye Dönüştürülmesi

“أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ”^[176] kelimesindeki ت harfini أَنْعَمْتَ şeklinde zammeli veya أَنْعَمْتَ olarak kesralı; aynı şekilde “مَا قُلْتُمْ لَهُمْ”^[177] kelimesindeki ت harfini مَا قُلْتُمْ şeklinde fethalı veya مَا قُلْتُمْ olarak kesralı okunması, harekenin başka bir harekeye dönüştürülmesinden kaynaklı lahn-ı celîdir. Bu iki örnekte yapılan hareke hatası, lafız ve mananın birlikte değişmesinde etkili olmaktadır. Ancak “الْحَمْدُ لِلَّهِ”^[178] kelimesindeki ه harfinin başında harf-i cer olmasına rağmen harekenin hatayla الْحَمْدُ لِلَّهِ şeklinde fetha ya da الْحَمْدُ لِلَّهِ olarak zammeli okunmasında ise sadece lafızda lahn-ı celî oluşmaktadır.^[179]

1.1.2.2. Sâkine Hareke Verilmesi

Kelimenin ortasında veya sonundaki sükûna hareke verilmesi şeklinde ortaya çıkan hata türüdür. Bu tür hatalar daha çok sâkin harfin telaffuzu esnasında harfin mahrecinden dilin hemen çekilmesi sonucu kalkale olmayan harfin kalkale yaparcasına okunmasıyla ortaya çıkar. “الْحَمْدُ”^[180] kelimesini الْحَمْدُ، الْحَمْدُ، الْكَمْدُ، الْكَمْدُ، الْكَمْدُ، الْكَمْدُ، الْكَمْدُ، الْكَمْدُ، الْكَمْدُ، الْكَمْدُ, “وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ”^[181] kelimesindeki sâkinlere hareke vererek وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ; “أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ”^[182] âyetindeki sâkin harfleri أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ; “لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ”^[183] sâkin harfleri لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ şeklinde harekeli okumak lahn-ı celîyi oluşturmaktadır.^[184]

1.2. Lahn-ı Hafî

Alanın meşhur âlimleri ile mahir kurrânın fark edebileceği türden hatalardır ki bunlar da kendi içerisinde iki kısma ayrılır. Birincisi ancak müşâfehe yoluyla öğrenilebilen ve alanında mahir, tam anlamıyla bilgi birikimli fem-i muhsin kişilerin fark edebileceği her harfe hakkını vermek, hareke üzere vakfetmek, med miktarları, revm, işmâm, imâle ihtilâs, işbâ, hazf, isbât ile ihfâ, iklâb, izhâr, idgâm, gunne miktarı, tekrîr ve tefhîm gibi harflerin sıfât-ı ârızalarında yapılan hatalardır.^[185]

[171] Mar’asî, *Cühdü’l-mukill (Saçaklızâde)*, 111, 112.

[172] Husarî, *Ahkâmü kırâat*, 211; Mersafî, *el-Muhtasarü’l-vâfi*, 81, 82.

[173] el-Bakara 2/286.

[174] en-Nebe 78/40.

[175] ed-Duhâ 93/1.

[176] el-Fâtiha 1/7.

[177] el-Mâide 5/117.

[178] el-Fâtiha 1/2.

[179] İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 77; Mar’asî, *Cühdü’l-mukill (Saçaklızâde)*, 111.

[180] el-Fâtiha 1/2.

[181] el-En’âm 6/148.

[182] Yâsîn 36/10.

[183] el-İhlâs 112/3.

[184] İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 77; Mar’asî, *Cühdü’l-mukill (Saçaklızâde)*, 111; Tayyar Altıkulaç, *Tecvidü’l-Kur’an* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 8; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 235.

[185] Sâidî, “et-Tenbih ale’l-lahni’l-celiyyi ve’l-hafiyi”, 260; Hemezânî, *et-Temhîd fi ma’rifeti’t-tecvîd*, 237; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 77-78; Mar’asî, *Cühdü’l-mukill (Saçaklızâde)*, 112; Eस्कicizâde, “Tercüme-i Dürri Yetîm”, 22.

Ancak araştırmamızın sınırlarını aşacağı için lahn-ı hafî kısmında yer alan vakf, revm, işmâm, ihtilâs gibi ayrı çalışma konusu olan meselelere yer verilmeyecektir.

1.2.1. Harflerin Mahreçlerinde

Nakıs idgam olan “بَسَطْتُ”^[186], “أَحَطْتُ”^[187], “قَوَّضْتُ”^[188] gibi kelimelerin uygulamasında tâm idgâm yapılarak hata yapılmaktadır. Zira sâkin ت sonrasında harekeli ط harfi bulunan “إِذْ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ”^[189] gibi kelimeler, idgâm-ı mütecâniseyn olup tâm idgâm grubunda yer alır. Çünkü müdgâm olan birinci harf sâkin ت, müdgâmü'n-fih olan -zât ve ist'ilâ, itbâk sıfatları yönüyle güçlü- ط harfine tam idgâm edilerek okunmaktadır.^[191] Ancak öncesinde güçlü sıfatları haiz sâkin ط harfi, sonrasında harekeli ت harfi gelip idgâm yapıldığında, ط harfinin zâtı kaybolmakta fakat ist'ilâ, itbâk sıfatları bâki kaldığı için nâkıs/eksik idgâm söz konusu olmaktadır.^[192] Bazı okuyucular bu tür idgâmları da tâm idgâm yaparak uygulamada hata yapmaktadır.

1.2.2. Harflerin Sıfât-ı Ârızalarında

م ve ن harflerinin mahreçlerinde gunne sıfatı bulunması nedeniyle izhâr durumunda dâhi gunne sesi ortaya çıkar. Fakat bazı okuyucular اَنْعَمْتُ kelimesinde olduğu gibi م ve ن harflerindeki gunne sıfatını belirtmeksizin izhâr ile kırâat edebilmektedir. Burada yapılan bir diğer hata, sâkin oldukları durumlarda bu harflerdeki gunne sıfatının şeddeli harf gibi tutularak okunmasıdır. Yine izhâr uygulamasında tenvîn veya sâkin nûn ile izhâr harfinin arasını fazla ayırarak sekte yaparcasına sesi kesmek de hatadır. İhfâ uygulamalarında dil ucu boşta kalması gerekirken dil ucunun damakta ن harfinin mahrecine değdirilerek gunne sesi verilerek okunması da hatadır. Günümüzde daha çok bazı Mısırlı Arap kâriflerini taklit etmeye çalışanların tilâvetinde, aksa'l lisân mahrecinde yer alan ق harfinin “اَنْقَضَ”^[193], “مِنْ قَبْلِ”^[194] gibi kelimelerin- telaffuzu ile isti'lâ sıfatından dolayı dil kökünün, itbâk sıfatı sebebiyle de dil ortasının üst damağa yükseltilmesiyle okunan “عَنْ طَبِيقٍ”^[195] vb. kelimelerin telaffuzunda- ihfâ uygulamalarında dilin üst damağa değdirilmesi kaynaklı hatalar gözlemlenebilmektedir. Ancak Abdilganî ed-Dimyâtî'nin (öl. 1117/1705) *el-İthâfta* belirttiği gibi ihfâ uygulamasında dilin üst damağa yapıştırılması şeklindeki icranın hatalı olduğunu^[196] unutmamak gerekir. Yine gunneli olmadığı halde رَّبِّ، أَيُّ gibi kelimelerdeki ب، ي harflerinin genizden gunneli tilâvet edilmesini^[197] de bu gruptaki hatalar arasında saymak mümkündür.

İdgâm-ı mea'l-gunnenin و-ى harflerinde gunne sıfatı bu harflere ait olmayıp gunne, tenvîn ve sâkin nûn'un sıfatı olması hasebiyle idgâm uygulamasında bakî kalmaktadır. Bu nedenle bu idgamda, sâkin nûn'un zâtı atıldığı halde gunne sıfatı bakî kalarak و-ى harflerine tam katılmayarak nâkıs idgam şeklinde uygulanması -kırâat imamlarından Hamza'nın (öl. 156/772) râvîsi Halef (öl. 229/843) و-ى harflerinde gunnesiz idgâm; Kisâî'nin (öl. 189/804) râvilerinden Dûrî (öl. 246/860) ise Ebû Osmân ed-Darîr (öl. 310/922) tarikinden, و harfinde hem gunneli hem de

[186] el-Mâide 5/28.

[187] en-Neml 27/22.

[188] ez-Zümer 39/56.

[189] Âl-i İmrân 3/72.

[190] Âl-i İmrân 3/122.

[191] İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 120, 121.

[192] Mekkâ b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 200; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 109.

[193] Âl-i İmrân 3/4.

[194] el-İsrâ 17/33.

[195] el-İnşikâk 84/19.

[196] Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî el-Bennâ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erba'ate 'aşer*, thk. Enes Mühre (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 48.

[197] Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, 101.

gunnesiz idgam yaptığı için bunlar hariç olmak üzere^[198]- çoğu kurrânın görüşüdür. Ancak bazı okuyucular uygulamada مِنْ وَرَائِهِ مِنْ يَعْمَلُ, مِنْ وَرَائِهِ gibi kelimelerdeki وى- harflerini مَوْرَائِهِ مَيِّعْمَلْ şeklinde gunne sıfatını belirtmeden tam idgam yapmak suretiyle hatalı okumaktadır.^[199]

Kalkale uygulamasında kalkale harfi müdgâm durumunda sâkin olup sonrasındaki kendi misli harf harekeli olması durumunda “وَلَا يَغْتَبُ بَعْضُكُمْ”^[202] “فَأَضْرَبَ بِهِ”^[201] “وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ”^[200] örneklerinde olduğu şekilde bulunursa kalkale terkedilerek tâm idgâm yapılır.^[203] Ancak bu tür kelimelerin uygulamasında bazı okuyucuların idgâmlı tilâvet yerine kalkaleli telaffuzları müşahede edilmektedir.

1.2.3. Kalın Harflerin İnce, İnce Harflerin Kalın Okunması

İst'ilâ sıfatlı حُصَّ ضَغَطٍ قَطَّ harfler, harekeli-sâkin her durumda kalın okunur.^[204] İst'ilâ sıfatlı harflerden ط, ض, ص, ط harfleri aynı zamanda itbâk sıfatına da haiz oldukları için diğer harflere nazaran daha güçlüdür.^[205] Bu amaçla İbnü'l-Cezerî de isti'lâ sıfatlı harflerin kalın okunması gerektiğini bunlardan da özellikle itbâk sıfatlı olan عَصَا kelimesindeki ص harfinin infitâh sıfatlı olan قَالِ kelimesindeki ق harfinden daha güçlü telaffuz edilmesi gerektiğini bildirmektedir. İst'ilâ sıfatlı harflerin en güçlüsü ط, en düşüğü ise خ harfi olup sıralama “خ, غ, ق, ط, ص, ض, ط” şeklindedir.^[206] Bununla birlikte isti'lâ sıfatlı harflerin kalınlık derecelendirilmesinde de farklılık söz konusudur. İbn Tahhân'ın üçlü taksimini İbnü'l-Cezerî beş aşamalı olarak derecelendirmiştir. Buna göre birinci derece kalınlık yönüyle en fazla olanlar ki fetha harekeli olan isti'lâ sıfatlı harflerden sonra ا (elif) olması. İkinci derece, fetha harekeli isti'lâ sıfatlı (sonrasında harf-i med elif olmayan) harfler “وَطِيعَ”^[213] gibi. Üçüncü derece, zammeli olan isti'lâ sıfatlı harfler “يَغْلِبُ”^[218] “فَأَصْبِرْ”^[217] “فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ”^[216] gibi. Dördüncü derece “غُلَيْبِ”^[214] “خُلِقُوا”^[215] gibi. Beşinci derece, kesra harekeli olan isti'lâ sıfatlı harfler “طِبَاقًا”^[219] gibi. İst'ilâ sıfatlı harflerin dışındaki harflerin ince okunması

[198] Dimyâtî, *İthâf*, 47.

[199] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 200.

[200] el-Bakara 2/282.

[201] Sâd 38/44.

[202] el-Hucurât 49/12.

[203] ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 138.

[204] Ebü'l-Asbâğ Abdulazîz b. Alî b. Muhammed el-İşbîlî es-Sümâtî İbn Tahhân, *el-İnbâ fî usûli'l-edâ*, thk. Hâtim Sâlihü'd-Dâmin (İmârât: Mektebetü's-Sahâbe, 1428), 40; Husarî, *Ahkâmü kirâat*, 148.

[205] Mersafî, *el-Muhtasarü'l-vâfi*, 166.

[206] Kurtubî, *el-Mûdih fî't-tecvîd*, 90; Mersafî, *el-Muhtasarü'l-vâfi*, 167.

[207] en-Nâziât 79/34.

[208] el-Furkân 25/69.

[209] Âl-i İmrân 3/17.

[210] en-Nisâ 4/101.

[211] Âl-i İmrân 3/95.

[212] el-Kehf 18/74.

[213] et-Tevbe 9/87.

[214] er-Rûm 30/2e

[215] et-Tûr 52/35.

[216] en-Nisâ 4/103.

[217] el-Meâric 70/5.

[218] en-Nisâ 4/74.

[219] el-Mülk 67/3.

[220] Yâsîn 36/56.

[221] Hûd 11/116.

[222] el-İsrâ 17/5.

[223] İbn Tahhân, *el-İnbâ fî usûli'l-edâ*, 41; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 127, 128; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/218; Husarî, *Ahkâmü kirâat*, 147-150; Mersafî, *el-Muhtasarü'l-vâfi*, 147, 148.

esastır. Zira istifâle sıfatlı harflerin tamamı terkîk/ince olup bunların tefhîm/kalın okunması caiz değildir.^[224] Bunun istisnası fetha veya zammeden sonra gelen lafzatullâh'ın ل' ile ر harfinin ince okunduğu durumlardır.^[225] Ancak Kur'ân tilâvetinde ist'îlâ sıfatlı harfle aynı kelimedede olan ince harflerin de kalın okunmasıyla uygulamada hata yapıldığını gözlemleyebilmekteyiz. Örneğin "اِخْتَلَطَ"^[230] "تَطَهَّرَ"^[229] "وَلَا تَطْفُرُوا"^[228] "وَلَا تَطْرُدُوا"^[226] "اِقْتَضَمُونَ"^[226] örneklerindeki gibi isti'lâ ve itbâk sıfatlı ط harfine mücavir olması durumunda aynı mahreçten çıkan ve ince okunması gereken ت harfleri hata ile kalın okunmaktadır.^[231] Bu tür hataları iki kalın arasındaki ince sesli harfin telaffuzunda daha sıklıkla görebilmekteyiz. Örneğin "مُخَمَّصَةٌ"^[232] "يُصْدِرُ"^[233] "الصُّدُورُ"^[234] kelimelerinde isti'lâ sıfatlı خ ve ص harfleri ile tefhîm sıfatlı ر arasında kalan م ve د harfleri kaptırma yapılarak hatalı bir şekilde kalın okunabilmektedir.^[235] Yine ص-د harfleri "وَمَنْ أَصْدَقُ"^[236] "وَتَصَدِيَّةٌ"^[237] "تَصَدِيقٌ"^[238] "فَأَصْدَعُ"^[239] kelimelerinde olduğu gibi sâkin ص'dan sonra د geldiğinde, ص harfinin hems, ist'îlâ, itbâk; د'ın ise cehr, istifâle, infitâh sıfatlarının açığa çıkarılarak ve birbirinden ayırmak suretiyle telaffuz edilmesine dikkat etmek gerekir.^[240]

Harflerin ince-kalın telaffuzunda yapılan hatlardan bir diğeri de ist'îlâ sıfatlı harflerin dışındaki harflerden sonra gelen med harflerinin kalın okunmasıdır. Med harflerinden sahih olan (imâle vb. olmayan) elif, terkîk veya tefhîm sıfatlarına haiz olmayıp kendinden önceki harfin incelik-kalınlık durumuna göre telaffuz edilir.^[241] Örneğin istifâle sıfatlı ح ve ع harflerinden sonra "الْعَالَمِينَ"^[242] "الْحَاكِمِينَ"^[243] kelimelerindeki med harfi olan elif ince okunmalıdır. Yani elif, kendinden önceki harfin lazimesi olup varlığı kendinden önceki harfe bağlıdır. Med harflerinin mahreci konusunda görüş farklılığı olsa da med harfleri sesi için ağız boşluğunun takdir edilmiş olması görüşü ağır basmaktadır.^[244] Bu nedenle med harfi ا (elif) ve و'ın kalınlık, incelik durumu yine kendinden önceki harfle ilintili olmaktadır.^[245] Örneğin "وَضَافَتْ"^[246] "خَافَ"^[247] "الصُّورِ"^[248] "وَالطُّورِ"^[249] "قُوا"^[250] kelimelerinde isti'lâ sıfatlı harflerden sonra gelen med harfleri و ve ا (elif) kalın okunur.^[251]

[224] İbn Tahhân, *el-İnbâ fî usûli'l-edâ*, 41, 42.

[225] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 215.

[226] el-Bakara 2/75.

[227] el-En'âm 6/52.

[228] Hûd 11/112.

[229] el-Ahzâb 33/33

[230] el-En'âm 6/146.

[231] İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 121.

[232] el-Mâide 5/3.

[233] el-Kasas 28/23.

[234] el-Âdiyât 100/10.

[235] Mersafî, *el-Muhtasarü'l-vâfi*, 171.

[236] en-Nisâ 4/87.

[237] el-Enfâl 8/35.

[238] Yûnus 10/37.

[239] el-Hicr 15/94.

[240] ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 116.

[241] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

[242] el-Fâtiha 1/2.

[243] et-Tîn 95/8.

[244] Sultan Muhammed Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye fî şerhi'l-mukaddimetil-cezeriyye*, thk. Üsâme Atâyâ (Dimeşk: Dârü'l-Ğavsânî, 2012), 79, 80.

[245] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

[246] et-Tevbe 9/25.

[247] İbrâhîm 14/14.

[248] el-En'âm 6/173.

[249] et-Tûr 52/1.

[250] et-Tahrîm 66/6.

[251] Cüraysi, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 94.

“إِذَا جَاءَ”^[252] “فَمَنْ شَاءَ”^[253] “أَنْ يَخْدَعُوكَ”^[254] kelimelerindeki örneklerde olduğu gibi olan med harfleri ise istifâle sıfatlı harflerden sonra geldiği için ince okunur. Bununla birlikte istifâle sıfatlı ح ve ع harflerinden sonra “الْعَالَمِينَ”^[255] “الرُّجْعَى”^[256] “التَّعِيمَ”^[257] “الْمَاعُونَ”^[258] “الْمُفْلِحُونَ”^[259] “الضُّحَى”^[260] “الْحَاكِمِينَ”^[261] “حَامِيَةَ”^[262] “الْحَجِيمَ”^[263] örneklerinde gelen med harfleri ince okunması gerekirken uygulamada hatalı şekilde kalın okunduğu görülebilmektedir. Bu nedenle boğaz mahrecinden çıkan her harf kalın okunmadığı göz önünde bulundurularak bu mahreç bölgesinden çıkan ح ve ع harfleri istifâle sıfatlı olduğu unutulmamalı ve kendileriyle birlikte sonrasında gelen med harflerinin de ince okunmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak genelde med harfi sesinin telaffuzunda kalın ile başlanıldığında kalın, ince ile başlandığında da ince olarak bitirilmesinin esas olduğunu söyleyebiliriz. Ancak isti'lâ sıfatlı harften sonra med harfi ی geldiğinde harfin mahrecinde dil kökü damakta iken telaffuza başlayıp kesra harekeyi okurken çenenin aşağı doğru kırılmasıyla birlikte “وَقِيلَ، وَغِيضَ”^[264] örneğinde olduğu gibi sesin inceldiğini de belirtmek gerekir.

Kalın ve ince telaffuzu söz konusu olan bir diğer harf ise ر harfi olup, ر sâkin ve öncesi kesralı, sonrası ise fethalı ya da zammeli isti'lâ harfi olmadığı durumdaki ر'ların ince okunması gerekir. Zira ر harfi aslında istifâle sıfatlı olup terkîk ile okunan bir harftir.^[265] Ancak uygulamada “فِرْعَوْنَ”^[266] “الْفِرْدَوْسِ”^[272] “وَاصْبِرْ”^[271] “مِرْقَاً”^[270] “مِرْيَةً”^[269] “شِرْعَةً”^[267] “وَيَغْفِرْ لَكُمْ”^[267] kelimelerindeki ر harfleri ince okunması gerekirken^[273] dikkat edilmediği takdirde kalın okunabilmektedir. ر harfinin telaffuzunda uygulamada karşılaşılan hatalardan bir diğeri de sâkin ر'dan öncesi kesralı sonrasında ise “إِن”^[278] “فِرْقَةٍ”^[277] “فِي قُرْطَاسٍ”^[277] kelimelerinde olduğu gibi ârizî kesra ya da “أَمْ أَرْتَابًا”^[275] “أَلَا لِمَنْ أَرْضَى”^[274] “أَرْبَابَهُمْ”^[274] kelimelerindeki fethalı, zammeli hurûf-u isti'lâ harflerinden biri olması durumunda kalın okunması gereken ر'nın ince okunmasıdır.^[281]

[252] en-Nasr 110/1.

[253] el-Kehf 18/29.

[254] el-Enfâl 8/62.

[255] el-Fâtiha 1/2.

[256] el-Alak 96/8.

[257] et-Tekâsür 102/8.

[258] el-Mâûn 107/7.

[259] el-Bakara 2/5.

[260] ed-Duhâ 93/1.

[261] et-Tîn 95/8.

[262] el-Kâria 101/11.

[263] et-Tekâsür 102/6.

[264] Hûd 11/44.

[265] Husarî, *Ahkâmü kırâat*, 153.

[266] el-Bakara 2/49.

[267] Âl-i İmrân 3/31.

[268] el-Mâide 5/48.

[269] Hûd 11/17.

[270] el-Kehf 18/16.

[271] el-Kehf 18/28.

[272] el-Kehf 18/107.

[273] ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 126, 127; Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, 109; Mersafî, *el-Muhtasaru'l-vâfi*, 176.

[274] el-Mâide 5/106.

[275] el-Enbiyâ 21/28.

[276] en-Nûr 24/50.

[277] el-En'âm 6/7.

[278] et-Tevbe 9/122.

[279] et-Tevbe 9/107.

[280] el-Fecr 89/14.

[281] ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 127; Mersafî, *el-Muhtasaru'l-vâfi*, 176, 177; Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, 109.

Kalın ve ince okunan bir diğer harf olan lafzatullâh'daki ل harfinin uygulamasında zaman zaman hata yapılmaktadır. Lafzatullâh'ın öncesi kesralı olması halinde “قُلِ اللَّهُ”^[282], “بَلِ اللَّهُ”^[283] örneklerinde olduğu gibi hem lafzatullâh'daki hem de öncesindeki ل harfi ince/terkîk okunmalıdır. Şayet lafzatullâh'ın öncesi fetha veya zammeli ise “رَسُولُ اللَّهِ”^[285], “مَا فَضَّلَ اللَّهُ، وَسَأَلُوا اللَّهَ”^[284] kelimelerinde olduğu gibi lafzatullâh'ın ل'ı kalın/tefhîm okunur. Ancak okuyucu bu durumdaki lafzatullâh öncesinde bulunan ل'ı ise ince/terkîk okumaya da özen göstermelidir.^[287] Aynı şekilde Dâni'nin zikrettiği “وَأَحَلَّ اللَّهُ”^[288], “مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ”^[289] “وَيُضِلُّ اللَّهُ”^[290] kelimelerdeki ل harflerin terkîk ve tefhîm durumuna dikkat etmek gerekir.^[291]

1.2.4. Fetha Harekenin Taklîl/Beyne Sesiyle Okunması

Kırâat imamları fetha, zamme ve kesra harekenin belirli bir ölçü içerisinde telaffuz edilmesinin gerekliliğini Kur'ân'ın tertîl üzere indirilmiş olmasıyla ilintilendirmektedir. İbn Tahhân (öl. 561/1165) her harekenin doğduğu harfin yarısı olduğunu bundan dolayı tam bir hareke olan fethanın küçük ِ (eliften), zammenin küçük ُ, kesranın ise küçük ى olarak isimlendirildiğini, bunların tam telaffuzuyla da tam bir harf elde edildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle harekenin fazla ya da eksik tilâveti lahn olarak değerlendirilmektedir. Kırâatte hareke sesinin tam okunması tahkîk olarak ifade edilmekte ve sesin üçte birlik kısmıyla okunması (revm) ve üçte ikilik kısmıyla telaffuzu (ihtilâs) durumları hariç, tam harekenin dışındaki tilâvet lahn olarak kabul edilmektedir.^[292] Dâni, fethayı fetha-i şedîde ile imâle-i vüsta (beyne) arasındaki ses olduğunu ifade etmektedir.^[293] Buradan hareketle telaffuzda fethalı hareke veya med harflerinden elifle uzatırken ağız aşırı açarak fetha-i şedîde ile okumak hatadır. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* adlı eserinde fethanın mütevasst ve şedîde olmak üzere ikiye ayrıldığını, fetha-i şedîdenin Arap dilinde olmadığı için bu şekilde Kur'ân okumanın da câiz olmadığını:

Bu okuyuş, Arap asıllı olmayan İran ve özellikle Horasan ile Mâverâünnehir bölgesinin halkının telaffuzunda görülmektedir. Çünkü onlar dillerinde var olan bu telaffuzu Müslüman olduktan sonra Arap diline taşıyarak Kur'ân'ı da bu şekilde okudular. Diğer insanların onlara uymasıyla hatalı olan fetha-i şedîde ile okuyuş birçok bölgeye yayıldı. Ancak kırâat imamlarının açık bir şekilde belirttiği gibi bu mahza kalınlık olarak telakki edilmekte ve Kur'ân kırâatinde kabul edilmediğini^[294] ifadelerinde sarîh olarak görebilmekteyiz.

Fetha harekenin doğru telaffuzu için ağız aşırı derecede açılması (fetha-i şedîde) ile harfin telaffuzunda ağız açmadan ağız içinde yayılması (taklîl/beyne) şeklindeki okuyuşların oluşmasına özen gösterilmelidir. Bunun dışındaki fetha telaffuzları lahn-ı hafiyi oluşturur. Fetha doğru bir şekilde telaffuz edildiğinde beyne ve imâle sesi de doğru tilâvet edilir. Şayet fetha, beyne sesiyle telaffuz edilirse bu durumda ilk düğme yanlış iliklendiği gibi beyne ve imâle uygulamaları da hatalı olacaktır.

[282] Âl-i İmrân 3/26.

[283] Âl-i İmrân 3/150.

[284] en-Nisâ 4/32.

[285] el-En'âm 6/124.

[286] el-Enfâl 8/32.

[287] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, 189, 190.

[288] el-Bakara 2/275.

[289] en-Nisâ 4/88.

[290] İbrâhîm 14/27.

[291] ed-Dâni, *et-Tahdîd*, 132, 133.

[292] İbn Tahhân, *el-İnbâ fî usûli'l-edâ*, 23, 24.

[293] ed-Dâni, *et-Tahdîd*, 51.

[294] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29, 30.

1.2.5. Med, Gunne Gibi Ölçülerdeki Eksik veya Fazla Uygulamalar

Kur'ân-ı Kerîm, tecvid kurallarına göre okunan ve tilâvetiyle ibadet olunan bir kitaptır. Bu nedenle Kur'ân okurken belirlenen med miktarları, gunne vb. ölçülere riâyet edilerek tilâvet edilmelidir. Ancak bu ölçülere gereken hassasiyet gösterilmeden Kur'ân okumaları görülmektedir. Özellikle âyet sonlarında vakıf yapıldığında medd-i ârız olarak telakki edilerek bir elif miktarından fazla uzatılması hatadır. Yine muttasıl, munfasıl, lâzım, lîn ve ârız med miktarlarının hadr, tedvir ve tahkîk ölçülerine riâyet etmeksizin uzatmak lahn-ı hafî grubunda yer alır. Bu yönüyle med ölçülerinde belirtilen esaslara uymayan tilâvetler gözlemlenmektedir. Örneğin medd-i ârızın son harekesi zamme olduğunda yedi vecih câizdir sözünden yedi elif miktarı uzatılacağını anlayıp yedi elif miktarı uzatanlarla karşılaşabilmekteyiz. Hâlbuki bu sözden kasıt zamme harekede vakf yapılması halinde “tûl, tevassut, kasr, tûl ile işmâm, tevassut ile işmâm, kasr ile işmâm, kasr ile revm” şeklinde yedi farklı durumdan birinin tercih edilebileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla yedi vecih lafzından kastedilen yedi farklı okuyuş olup yedi elif miktarı değildir. Çünkü medd-i ârızın azami ölçüsü tûl olup o da dört elif miktarıdır. Meddi lâzım ile muttasılın iki eliften az, dört eliften fazla uzatılmamasına (kırâat imamlarından Hamza ile Nâf'î kırâati Verş rivâyeti beş elif olup bunlar hariç) dikkat edilmelidir.^[295]

Araştırmamızda yer verdiğimiz konularla Kur'ân tilâvetinde karşılaşılan hataların sınırlı olmadığını belirtmemiz gerekir. Ancak makale sınırlarını aşmayacak şekilde değindiğimiz Kur'ân tilâvetindeki lahn konusunu, istiâze lafzındaki yanlış uygulamalara değinmeden tamamlamak istemiyoruz. İstiâze sigaları ile ilgili Hz. Peygamber'den varid olan^[296] sigaların dışında bir vecihle istiâzeyi okumak caiz değildir. Ümmetin üzerinde icma ettiği ve kırâat imamlarından sahih senedle gelen istiâze sigası “أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” lafzıdır.^[297] Bu sigadan sonra kurrânın istiâzede ikinci sıradaki ihtiyârı “أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” şeklindeki lafızdır. Uygulamada sıklıkla karşılaşılan hata ise, Kur'ân'dan bir âyet dâhi olsa okuyacak kişinin istiâze ile başlaması gerektiği için söz konusu sigaların dışında بِاللَّهِ، اسْتَعِذْتُ بِاللَّهِ، نَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ، أَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ şeklindeki lafızlarla kırâate başlamasıdır. Ancak İbnü'l-Cezerî'nin de değindiği gibi bu okuyuşlarla istiâzenin caiz olmadığını^[298] belirtmek gerekir.

2. Kur'ân Tilâvetinde Lahnin Hükümü

Tilâvetiyle ibadet olunan Kur'ân-ı Kerîm, nakledildiği şekilde sahih bir okuma ile tilâvet edilmeli ve bu kırâatin de her türlü hatadan uzak kılınması için çaba gösterilmelidir. Kur'ân'ın doğru okunabilmesi ise tecvid kurallarını bilmeyi ve bunları uygulamayı gerektirir. Tecvid kurallarından Kur'ân'ı oluşturan harflerin mahreç ve lâzımî sıfatları yanı sıra hareke, sükûn, şedde, med vb. durumlarda ortaya çıkan lahn-ı celî sonucu oluşan hatalar, şer'î vacip kısmına girer. Şer'î vacibi fikhçılar, kişinin yapması halinde sevap, terkinde ise cezaya müstahak olacağı şeyler olarak tarif

[295] Husarî, *Ahkâmü kırâat*, 43.

[296] Ebû Amr Osmân b. Saîd Dâni, *Câmiu'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'a'l-meşhûre* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 1/156; Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef İbnü'l-Bâziş el-Ensârî, *Kitâbu'l-İkna' fi'l-kırâati's-seb'a*, thk. Abdulmecid Katâmiş (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1982), 1/149-151; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/243-252; Kâdî Abdulfettâh, *el-Büdûru'z-zâhira fi kırâati'l-âsrî'l-mütevâtirati min tarîki's-şâtibiyyeti ve'd-dürrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1981), 12; Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV, 2012), 419; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 452-453; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kiraat*, 331-333; Remzi Ateşyürek, “İstiâze”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 67-84; Enes Temel, *Kırâat İlminde Usûle Dair Üç Mesele: İstiâze, Besmele ve İdgâm* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 53-61; Abdulhekim Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 176-188.

[297] Dâni, *Câmiu'l-beyân*, 1/156-157; Ebû Amr Osmân b. Saîd Dâni, *et-Teyisr fi'l-kırâati's-seb'a*, thk. Hâtim Sâlihü'd-Dâmin (Kahire: Mektebetü's-Sahâbe, 2008), 122; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*, 1/482; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/243; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fi izâh-i zübdeti'l-irfân* (İstanbul: Asitâne Yayınları, ts), 11; Dimyâtî, *İthâf*, 29.

[298] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/251, 252.

etmişlerdir.^[299] Bu konuda Eskicizâde, lahn-celîyi kat'î haram olarak nitelendirerek, okuyucunun Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde kendini lahn-celîden kurtaracak kadar tecvide riâyet etmesinin farz-ayn olduğunu bildirmektedir.^[300] Kur'ân tilâvetindeki tecvid uygulamalarında sıfât-ı ârızalarda izhâr, idgâm, ihfâ, incelik-kalınlık, vacip med dışındakilerin uzatma miktarlarında oluşan hatalar lahn-ı hafî grubunda yer alır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid kurallarına uyarak okumanın gerekliliği unutulmamalıdır. Kur'ân'ı lahn-ı hafî ile okuyanların ibadeti bozulmasa da sevabında azalma olacağı için okuyucunun tilâvetinde bu tür hatalardan sakınması gerekir.^[301]

Çalışmamızı Sâdık b. Yusuf Halife'nin hata yapanların taksimi ve bunlarla ilgili değerlendirmesi ile bitirmek istiyoruz.

- a) Hatasını fark etmeyenler, bu durumda olanların gafletlerinden uyanmaları için kendilerini uyarmak gerekir.
- b) Tembellik yapıp hatasını düzeltmeyenler, doğru bir şekilde kırâat etmeleri hususunda teşvik edilmelidir.
- c) Ses ve makamı, sahih ve doğru kıraate önceleyenler, yapmış oldukları hatalardan dolayı uyarılmalıdır.
- d) Kendilerini alanın meşhuru olarak görüp hatalarını tashih edenleri önemsemeyenler, hatalarında ısrar etmemeleri ve diğer insanlara yanlış örnek olmamaları hususunda onları uyarmak gerekir.^[302]

Sonuç

Kur'ân tilâvetinde lahn kaçınılması gereken bir olgudur. İlk dönemlerden itibaren kırâatte lahn/hata yapılmaması için telaffuza dikkat edilmesi gerektiği hususunda okuyucu uyarılmıştır. Hatta lahn çeşitleri kategorize edilerek yapılan hataların tasnifi ile bu işin önemi daha bariz bir şekilde ortaya konulmuştur. Arap dili grameri ile tecvid hakkında bilgisi olanların hemen fark edebileceği hatalar lahn-ı celî, kırâat alanında daha fazla uzmanlık gerektirecek düzeyde bilgi ile fark edilecek hatalar ise lahn-ı hafî olarak tasnif edilmiştir. Birinci grupta yer alan lahn, manayı bozup bozmamasına bakılmaksızın sakınılması gereken hatalar olarak değerlendirilmiştir. Harflerin sıfatı arızalarından kaynaklı hatalar harfin aslını, kelimenin temel yapısını değiştirmemesi yönüyle hafî olarak telakki edilmiştir. Kur'ân tilâvetinde her iki hata çeşidinden de sakınılması gerektiği, bunun için azami gayretin gösterilmesi hususunda kırâat âlimleri ittifak içinde olmuşlardır. Bununla birlikte lahn-ı hafîde ise kırâat ilmiyle iştigal etmeyenler için daha esneklik gösterilebilmiştir.

Araştırmamız neticesinde Kur'ân tilâvetinin uygulamasında karşılaşılan lahnin daha çok harflerin mahreç ve sıfatlarıyla ilgili olduğu özellikle de harflerin çıkış yeri ve sıfatlarında yakınlığı olan harflerin telaffuzunda daha çok karşılaşılan bir durum olduğu gözlemlenmiştir. Kur'ân tilâvetinde uygulamada karşılaşılan hataların, bilgi eksikliği ve talim ile alıştırmaların yeterince yapılmaması, harfin mahreç, sıfatlarının telaffuzuna gerekli dikkat ve hassasiyetin gösterilmemesi gibi nedenlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde kırâat edilebilmesi ve bu hataların oluşmaması amacıyla da ilk dönemde olduğu gibi

[299] Husarî, *Ahkâmü kırâat*, 37; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye fi şerhi'l-mukaddimeti'l-cezeriyye*, 65, 66.

[300] Eskicizâde, "Tercüme-i Dürri Yetîm", 22.

[301] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/211; Eskicizâde, "Tercüme-i Dürri Yetîm", 22; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 236.

[302] Sâdık b. Yusuf Halife, *Risâle fi't-tecvîd* (Ankara: Milli Kütüphane, Ali Emîrî Efendi Koleksiyonu, 4368, 1a-21a, ts.), 2a; Abdulhalim Başol - Ömer Türkmen, "Kur'ân Tilâvetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Sâdık b. Yusuf Halife ve Risâle fi't-tecvîd isimli Eserin Tahkik ve İncelemesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (Haziran 2022), 120, 128.

fem-i muhsin, alanında uzman kişilerden öğrenilmesi için gayret gösterilmelidir. Zira elif-bâ cüzlerinden, mushaftan kişinin kendi kendine öğrenmesi ya da bu alanda mahir olmayanlardan Kur'ân eğitimi alınması sonucunda sıklıkla lahn/hata ile karşılaşılabilir. Bununla birlikte uygulamada görülen sıkıntı bu hataların düzeltilmesinde güçlük yaşanması ve bunların tashihi halinde dahi belirli bir müddet sonra eski hatalı okuyuşa dönüşlerin gözlemlenmiş olmasıdır. Bunun için Kur'ân eğitim-öğretiminde ilk anda titizlik gösterilerek bu işin temeli olan harfler, mahreç ve sıfatlarına riâyet edilerek talimli bir şekilde öğretilmelidir. Sonrasında ise tecvid kuralları uygulamalı öğretilmek suretiyle Kur'ân eğitim-öğretimi sürdürülmelidir.

Araştırma sonucunda Kur'ân tilâvetinde ilk dönem eserlerde zikredilen okuyucu hatalarının birçoğunun günümüz kırâatlerinde müşahede edilmiş olmasıdır. Bunun temelinde ise Kur'ân tilâvetinde Arapça harflerinin telaffuzunda yaşanan sıkıntılar ile bilgi ve uygulama eksikliği yer alır.

Çalışmamız sonucunda ifade edebileceğimiz bir diğer husus Arapça nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has tilâvetinin söz konusu oluşudur. Ana dili Arapça olanlar dâhil belirli bir eğitimle Kur'ân'ı usûlüne göre ancak okuyabilmektedir. Bu nedenle Kur'ân lafzının Arapça dışında başka bir dilde transkripsiyon ile okunmasının Allah kelâmının karşılığı olarak değerlendirilmesi de pek mümkün gözükmemektedir. Zira çalışmamızda görüleceği üzere harflerin mahreç ve sıfatlarında oluşan lahn, bazen mananın değişimine de etki etmektedir. Doğru bir anlamın oluşması, harf ve kelimelerin sahih ve doğru bir şekilde telaffuz edilmesiyle mümkündür. Ayrıca diğer yabancı dilleri telaffuz etmek için o dilin aksanını öğrenmede gösterilen çaba ve hassasiyetten daha fazlası, tilâvetiyle ibadet olunan Kur'ân-ı Kerîm'e karşı gösterilmelidir. Diğer dilleri öğrenmeye nazaran kişinin kısa bir süre bulunduğu ortamlarda dahi bu alanda fem-i muhsin olanların ücretsiz bir şekilde verdikleri eğitimlerden ya da teknolojinin geliştiği bir dönemde dijital ortamlardan Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenme imkânına sahip olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinin fasih Arap dili yanı sıra tekellüften uzak, tecvidli bir şekilde lahn yapmaksızın gerçekleştirilmesi esastır. Ancak Kur'ân tilâvetinde lahn oluşması halinde bunun giderilmesine yönelik olarak fem-i muhsin bir hocadan tashih-i hurûf ve ta'lîm eğitimi alınmalı, ardından telaffuzunda hata yapılan harflerin, kelimelerin doğru kırâat edilmesi için çokça egzersiz yapılmalıdır. Bu uygulamalar yapılırken ilgili hatanın doğru telaffuzuna özen gösterilmeli, söz konusu çalışmalar yüksek sesle icra edilmelidir. Aynı zamanda tilâvetiyle ibadet olunan Kur'ân'ın, Allah kelâmı olduğu bilinciyle hareket edilerek tedebbür, tezekkür, tefekkür içerisinde okunmasına gayret gösterilmelidir.

Kaynakça

- Abduttevvab, Ramazan. *el-Lahnü'l-âmme ve't-tetavviri'l-lugavî*. Kahire: Mektebetü Zehrâi's-Şark, 2000.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Aliyyü'l-Kârî, Sultan Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye fî şerhi'l-mukaddimeti'l-cezeriyye*. thk. Üsâme Atâyâ. Dımeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2012.
- Altıkulaç, Tayyar. *Tecvîdü'l-Kur'an*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 18. Basım, 2006.
- Ateşyürek, Remzi. "İstiâze". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 67-84.
- Başol, Abdulhalim - Türkmen, Ömer. "Kur'ân Tilavetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Sâdık b. Yusuf Halîfe ve Risâle fî't-tecvîd İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (Haziran 2022), 115-156.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lügâ ve sihâhi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafur Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2. Basım, 1979.
- Cüraysi, Muhammed Mekki Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fî ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. Beyrût: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 16. Baskı., 2013.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *Câmiu'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'a'l-meshûre*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*. thk. İzzet Hasen. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1997.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'a*. thk. Hâtim Sâlihü'd-Dâmin. Kahire: Mektebetü's-Sahâbe, 2008.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-. *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*. thk. Mühenned Salih el-Havrânî. Amman: Dâru Ammâr, 2021.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2011.
- Dimyâtî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilgani el-Bennâ. *İthâfu fudâlâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erba'ate 'aşer*. thk. Enes Mühre. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Ebû Mücâhid, Abdulaziz b. Abdilfettâh el-Kârî. *Sünenü'l-kurrâ ve menâhicü'l-mücevvidîn*. Medine: Mektebetü't-Dâr, 1993.
- Enbârî, Ebî Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr el-. *Kitâbü izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ fî Kitâbillâhi azze ve celle*. thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan. Dımeşk: Matbuatu Mücemma' el-Lüğâtü'l-Arabiyye bi-Dımeşk, 1971.
- Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Nüzhetü'l-elibbâ fî tabakâti'l-üdebâ*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1998.
- Eskicizâde, Seyyid Ali b. Hüseyin. "Tercüme-i Dürri Yetîm". *Resâil fi ilmi't-tecvîd*. İstanbul: Âsitâne Yayınları, ts.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdulhamid Henedâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Hemezânî, Ebü'l-Alâ Hasan b. Ahmed. *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûri el-Hamed. Amman: Dâru Ammâr, 2000.

- Husarî, Mahmud Halil. *Ahkâmü kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2. Basım, 1996.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cemü mekâyisi'l-lügâ*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1399.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980.
- İbn Tahhân, Ebü'l-Asbâğ Abdulazîz b. Alî b. Muhammed el-İşbîlî es-Sümâtî. *el-İnbâ fi usûli'l-edâ*. thk. Hâtim Sâlihü'd-Dâmin. İmârât: Mektebetü's-Sahâbe, 1428.
- İbnü'l-Bâziş el-Ensârî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef. *Kitâbu'l-İkna' fi'l-kırâati's-seb'a*. thk. Abdulmecid Katâmiş. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1982.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 3. Basım, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Kâdî Abdulfettâh. *el-Büdûru'z-zâhira fi kırâati'l-aşri'l-mütevâtirati min tarîki's-şâtibiyyeti ve'd-dürrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1981.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 12. Basım, 2007.
- Kurtubî, Abdulvehhâb b. Muhammed. *el-Mûdih fi't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâru Ammâr, 2. Basım, 1430.
- Mar'aşî, Muhammed b. Ebî Bekr. *Cühdü'l-mukill (Saçaklızâde)*. thk. Sâlim Kaddûrî Hamed. Amman: Dâr'u Ammâr, 2. Basım, 2008.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed b. Muhammed el-Kaysî. *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lafzi't-tilâve*. thk. Ahmet Hasan Ferhât. Amman: Dâru Ammâr, 1996.
- Mersafî, Abdulfettâh Seyyid Acîmî. *el-Muhtasarü'l-vâfi min hidâyeti'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî*. Dimaşk: Matbaatü'l-Gavsânî, 1431.
- Muhammed Emin Efendi. *Umdetü'l-hullân fi izâh-i zübdeti'l-irfân*. İstanbul: Asitâne Yayınları, ts.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kiraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Davûdî. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Sâdık b. Yusuf Halîfe. *Risâle fi't-tecvîd*. Ankara: Millî Kütüphane, Ali Emîrî Efendi Koleksiyonu, 4368, 1a-21a, ts.
- Sâidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ca'fer b. Muhammed er-Râzî. "et-Tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-hafiyî". *Mecelletü'l-Mecme'il-İlmiyyi'l-Irâkî* 36/2 (Haziran 1985), 240-287.
- Sehâvî, Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. 2 Cilt. Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1987.
- Subhî Sâlih. *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 10. Basım, 1977.
- Temel, Enes. *Kırâat İlminde Usûle Dair Üç Mesele: İstiâze, Besmele ve İdgâm*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018.
- Yıldız, Süleyman. "Erken Dönem Tecvid Kaynaklarına Göre Telaffuz Kusurları ve Düzgün Tilâvet Ölçüleri: Kurtubî ve İbnü'l-Bennâ Özelinde" 7/2 (2023), 538-567.
- Yiğit, İdris. *Temel Meseleleriyle Kırâat ve Tecvid İlminde Lahn Olgusu*. ed. Ali Öge. İstanbul: Kitap Dünyası, 2024.
- Yüksel, Ali Osman. *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 2012.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1419.